

RÉFI ATTILA

**A CSÁSZÁRI-KIRÁLYI 12. SZÁMÚ NÁDOR-HUSZÁREZRED TÖRTÉNETE
ALAPÍTÁSÁTÓL A NAPÓLEONI HÁBORÚK VÉGÉIG
(1800–1815)¹**

A 12. számú (1850-ig Nádornak nevezett) huszárezred a Habsburg Monarchia hadseregének egyik nagyhírű alakulata volt, egészen az I. világháború végéig.² Annak ellenére, hogy alapítására a legnagyobb múltú – a 17. és a 18. század óta fennálló – huszárezredekhez képest viszonylag későn, csupán a 19. század kezdetén, a francia háborúk során került sor, a Nádor-huszárok már röviddel létrejöttüket követően számos dicsőséget arattak és komoly elismertséget vívtak ki maguknak. Ily módon presztízsből és tekintélyből hamar utolérték a régebbi huszárezredekét.

Megalapítása és állandó ezreddé alakítása

1792-től kezdődően a forradalmi, majd a napóleoni Franciaország ellen vívott küzdelem nyomán negyedszázadra szinte állandósult a háborús helyzet Európában, ami a Habsburg Monarchiától, illetve a Magyar Korona országaitól is rendkívüli erőfeszítéseket követelt. Ez a nagyszámú újonc kiállítása, valamint az anyagi és természetbeni hozzájárulás növelése mellett, újabb csapattestek, köztük huszáralakulatok felállítását is szükségessé tette. Így előbb, 1795-ben horvát–szlavón határőr-huszár csapat elnevezéssel került sor egy négy, majd 1796-tól öt osztályból álló csapattest létrehozására, amely az első koalíciós háború lezárultát követően, 1798-ban, 12-es hadrendi számot kapott és Horvát–Szlavón határőr-huszárezred néven hivatalosan is reguláris huszárezreddé alakult.³

Az ekkor bekövetkező átszervezések során egyúttal az egyes ezredek osztályainak számát az addigi ötről négyre csökkentették, lehetővé téve ezáltal két új huszár csapattest felállítását,

¹ Jelen tanulmány elkészítése az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával és az NKFI Hivatal által kibocsátott Támogatói Okirat alapján (száma: FK 137816) valósult meg.

² Hajdu 1999. 140. o. és Wrede 1901a. 297. o.

³ A fenti alakulat szervezésének pontos története vonatkozásában a szakirodalom meglehetősen zavaros. (Vö. Gräffer 1804. II. k. 235. o.; Wrede 1901b. 923. o., illetve Wrede 1903. 340. o.) Saját, részletes levéltári forrásfeltáráson alapuló kutatásaink nyomán ugyanakkor egyértelműen sikerült tisztázni a csapattest létrehozásának körülményeit. Eszerint a Wurmser-szabadcsapat négy osztályából létrehozandó önálló huszár csapat szervezése 1794 novemberében kezdődött meg, felállítása azonban hivatalosan 1795. január 1-jei hatállyal történt, egyelőre a meglévő négy, egyenként két svadronból álló osztállyal. Egy kilencedik svadron létrehozására csak 1795 áprilisában, a tizedikre pedig csak 1796 februárjában került sor, ezzel egyúttal az ötödik osztály is felállításra került. Lásd ÖStA KA HKR Akten 1794 9 2050; Akten 1797 62 1933; ÖStA KA HKR Prot. 1794 Lit B 5323; HKR Prot. 1794 Lit B 5509; ÖStA KA ST Kroatisch-Slawonisches Grenz-Husarenregiment 1798 Karton-Nr. 11.717.

amire egy 1798. április 28-i uralkodói leirat alapján került sor.⁴ E szerint szervezték meg – hivatalosan június 1-jei hatállyal – az új, 5. hadrendi számot kapott ezredet a horvátországi Varasdón az 1., 2., 8. és 9. huszárezred 3. őrnagyi osztályaiból, valamint az új, 7. hadrendi számot kapott ezredet a szlavóniai Verőcén a 3., 4., 6. és 10. huszárezred 3. őrnagyi osztályaiból.⁵

Majd legvégül, a korszak utolsó huszár-csapattesteként, az 1800-ban meghirdetett inszurrekcióhoz kapcsolódóan, sor került a Nádor-huszárezred felállítására is.

1800. szeptember 4-én ugyanis – a francia háborúk során immár másodszor – meghirdették az inszurrekciót, ismertebb nevén a nemesi felkelést, amire az abban az évben elért francia sikerek miatt volt szüksége az oroszok kiválása után egyedül maradt Habsburg Monarchiának.⁶ Ennek kapcsán József főherceg, nádor, egyúttal a jászkunok legfőbb bírójával, azzal a kéréssel fordult a jászkun kerületekhez és a hajdúvárosokhoz, hogy három divíziót, vagyis osztályt, összesen tehát hat felkelő huszársvadront állítsanak fel.⁷ Ezt azonban gátolta, hogy egyelőre nem álltak rendelkezésre tiszték, valamint a nádor által helyettesítésül ígért megbízottakat sem küldték ki. A kerületek viszont ezek részvétele nélkül nem kívánták a toborzást lefolytatni.

Ennek ellenére október 12-én mégis elrendelték a toborzást, azzal a megkötéssel, hogy az a tiszték megérkezéséig a helyi districtualis (kerületi) tiszték irányításával történjen. A toborzást csaknem minden településen egy nap alatt lefolytatták, miután arra már több hete készültek. Ezt követően Jászberényben és Hajdúszoboszlón lezajlott a felállított svadronok alkalmassági szemléje is. Még ennek során, október 23-án érkezett gyorspostával József nádor október 19-én Schönbrunnban datált levele Jászberénybe, amelyben ismertetette az ezrednek az ő előterjesztése nyomán a király által kinevezett tisztjeit.⁸

Az új ezred parancsnoka, vagyis vezénylő ezredese (az ezred reguláris lábra állításáig: ezredskapitánya) a 2. számú József főherceg-huszárezred addigi alezredese, az ekkor 58 éves hertelendi Hertelendy Gábor lett.⁹ Ami a többi törzstisztet illeti, az alezredes (ezredes-főhadnagy), a 7. számú Liechtenstein-huszárezred első kapitánya, kereki Csanády József, az őrnagy (főstrázsamester) pedig a 6. számú Blankenstein-huszárezred első kapitánya, Illéssy Sándor lett.¹⁰

⁴ *Wrede* 1901a. 255., 266. o. Más források szerint április 25-i legfelsőbb döntés alapján. Vö. *Amon* 1885. 1. o. Új csapattesteknek a meglévő alakulatokból, azok létszámának csökkentése révén történő felállítása a megelőző korszakban és ebben az időszakban is általánosan bevett dolog volt. Vö. *Zachar* 2000. 52–53. o.

⁵ *Wrede* 1901a. 254., 266. o.

⁶ Lásd *Vizi* 2014. 126., 128. o..

⁷ *ÖStA KA MS/Tg.* 4–5. o.

⁸ *Botka* 2000. 126. o. és *ÖStA KA MS/Tg.* 5. o.

⁹ A családnév vonatkozásában a szakirodalomban elterjedt y-os írásmódot alkalmazom, meg kell azonban jegyezni, hogy maga Hertelendy saját kezű leveleiben nevét többnyire i-vel írta, és rendszerint mások is így írták akkoriban.

¹⁰ *Réfi* 2014. 311, 341. o.

Hertelendy kinevezésében minden bizonnyal nagy szerepe volt a nádornak, aki 1795 óta tulajdonosa volt az ezredes addigi alakulatának, így jól ismerte őt.¹¹ Vitézsége birodalomszerte közismert volt, hűsége, kitartása megkérdőjelezhetetlen, amit az előző ezredében eltöltött 41 évnyi szolgálati idő minden kétséget kizáróan alátámasztott.

Csanády és Illéssy kinevezése ugyanakkor annak a következménye, hogy az ezred legénységét kiállító kerületek lehetőség szerint a tisztikarban is a saját soraikból származó személyeket kívántak látni. Erre vonatkozó javaslatokat pedig a nádor és az uralkodó a döntésük meghozatalában figyelembe is vették.¹²

Az ezred alezredesi osztályát a Hajdúkerület állította ki, nyilván így esett a választás a kerület egyik legtekintélyesebb családjából származó Csanády József kapitányra, akinek apja, Csanády Sámuel korábban hajdúkerületi főkapitány volt.¹³

Az ezredesi és az őrnagyi osztályt a Jászkun kerület állította ki, amelyben viszont az Illéssyek rendelkeztek nagy befolyással és tekintéllyel. Minden bizonnyal ennek köszönhetően nyert őrnagyi kinevezést a Nádor-huszárokhoz Illéssy János Nagykun kerületi kapitány fia, Sándor.¹⁴

Október 26-án került sor a felkelők eskütételére. Steössel József Jászkun kerületi főkapitány ekkor elhangzott beszédében a következőket mondta: „Fönséges nádor ispánunk különös, önként, hozzánk mindig viselő hajlandóságból, ki kérte a Felső Császáriul, hogy ezen kiállított sereg az Hajdú Városokbul ide kapcsolandó osztállyal egyetemben Nádor Ispányi Regiment név alatt kormányoztasson, és ugyan Felső Császáriul Ispánunk oltalma, vezérlése és különös kormánya alatt vitézkedjen, diadalmaskodjon.”¹⁵

Az egység az ünnepséget követően még két hetet gyakorlással töltött, majd annak ellenére, hogy a kinevezett tisztek közül egy sem érkezett meg, és az egyenruházat sem volt teljesen kész, a kapott parancs alapján november 11-én saját ideiglenes tisztjei vezetésével Győr

1. kép: Hertelendy Gábor altábornagy
(*Vasárnapi Ujság*, 1870. február 20. 93. o.)

¹¹ ÖStA KA MS/Tg. 5–6. o.

¹² *Botka* 2010. 51. o.

¹³ *Réfi* 2014. 311. o.

¹⁴ Uo. 340. o.

¹⁵ *Botka* 2000. 124–125. o.

vármegyébe indult, ahol november végén Szent Mártonban (ma: Pannonhalma) és környékén települt.¹⁶

Az ezred harcértékéhez ekkor még aligha lehetett vérmes reményeket fűzni: nem voltak tiszték, csak kiképzetlen újoncok és idomítatlan lovak.¹⁷ Nem könnyű feladat várt tehát az első ezredparancsokra, hogy ebből a nyersanyagból egy ütőképes, harcra kész alakulatot teremtsen. Amint látni fogjuk, ez mégis kiválóan sikerült Hertelendynek, aki december elején állt végre a csapattest élére és kezdte meg nehéz feladatát.¹⁸

Az újonnan kinevezett őrnagynak, Illéssy Sándornak – mint visszaemlékezéseiből kitűnik – szintén jelentős szerepe volt az ezred megszervezésében és a legénység kiképzésében, melyekkel kapcsolatosan így nyilatkozott: „Rövid idő múlva még ezen esztendőbe a Palatinus igen szép Huszár Regementye, a' Jászok, Kunok és Hajdúk által fel állítottván ő Cs. és Kir. Herceg József Nádor Ispány projectumára¹⁹ mint első Major²⁰ a Blankenstein Magyar Lovas Regementyéből²¹ ezen új Regementhez által tétettem.

Itten egy ilyen egészen új Regementnek fundamentomos organisációjának,²² és a már akkori időhöz képest nagyon megkívántatott kipallérozásának súlyos terhe (melyet azon egész Regement tud) tsak nem egészen a vállamon volt, abban tett sok fáradozásaimat egész Ármádia, de kiváltképpen Ő Cs. és Kir. Hercegsége, kegyelmes Palatinusunk, mint ezen Ezerednek Tulajdonosa legjobban látta, s ezt sok ízben mind szóval, mind írásban bőven ki is nyilatkoztatta.”²³

Jelentős elégedetlenséget váltott ki a kezdeti időszakban, hogy a csapattestet szinte alakulásától kezdve állandóan mozgatták, újabb és újabb állomáshelyekre vezényelték. Hertelendy december közepén kelt levelében így panaszkodik: „[...] én a Regimenttel igen kevés idő alatt annyit kóborlottam feljebb s alább, hogy a búcsújárás sem tenne többet [...]”²⁴

A hadrend szerint a felkelő ezred a tartalék hadtest kötelékébe volt beosztva, így bevetésére közvetlenül harc esetén sem került volna sor, főképp miután az 1801 februárjában, Lunévilleben (Franciaország) megkötött béke véget vetett a háborúnak.

A felkelő egységeket ezután feloszlatták, kivéve ezt az alakulatot. Az 1801. április 17-i bécsújhelyi (ma: Wiener Neustadt, Ausztria) ünnepi szemle során ugyanis az uralkodó teljes megelégedésének kinyilvánítása mellett elrendelte, hogy ezen „Palatinális Regiment” állandóan megmaradjon, és a kincstár költségén felállítandó negyedik osztállyal is kiegészítsék, s így a császári-királyi reguláris huszárezredek létszámához igazítsák. Azzal a kikötéssel,

¹⁶ Botka 2000. 128. o. és ÖStA KA MS/Tg. 6. o. Pontosabban egyelőre csak a jász és a kun kerületek által kiállított két osztályról van szó, miután a hajdúvárosok osztálya még nem állt készen.

¹⁷ ÖStA KA MS/Tg. 6. o.

¹⁸ Botka 2000. 128. o.

¹⁹ Itt: ajánlás, javaslat.

²⁰ Az őrnagy német neve.

²¹ Az ezred német eredetű, régies megnevezése. Fentiekben konkrétan az 1734-ben felállított, 1798-ban 6. hadrendi számot nyert huszárezredről van szó.

²² Alapvető szervezésének.

²³ Illéssy 1826., 1831. 9. o.

²⁴ Idézi Botka 2000. 129. o.

hogyan az ezred hadkiegészítése a jáász, kun és hajdú kerületekből történjen, mindenkori tulajdonosa pedig a nádor legyen.²⁵

Ezzel megkezdődött az ezred reguláris lábra állítása, ami azonban egyáltalán nem zajlott zökkenőmentesen, miután az uralkodó döntése korántsem aratott osztatlan lelkesedést. A hadba vonult inszurgensek ugyanis eredetileg csak a felkelés idejére vállalták a katonai szolgálatot. Így azt a tényt, hogy néhány hónap helyett – családjuktól és szülőhelyüktől örökre elszakadva – immár életük végéig vagy legalábbis tartós szolgálatképtelenné válásukig katonáskodjanak, érthetően kevesen fogadták kitörő örömmel.

A felháborodás és az elégedetlenség 1801. május 6-án nyílt zendüléshez vezetett, az ekkor Moson vármegyében állomásozó ezred tagjai közül mintegy ötszázötvenen fellázadtak, és fegyvereikkel, zászlójukkal együtt elindultak haza. A szökevényeket azonban még a Dunántúlon elfogták.

Május tizenegyedikén viszont a megmaradt állományban újabb lázadás tört ki. A hajdúvárosokból származó mintegy száz katona, hat káplár vezetésével, Búrszentmiklósról (ma: Borský Mikuláš, Szlovákia) hazaindult, és kijáászván a sebtében felállított katonai kordont, május 16-án Hajdúböszörménybe érkezett.²⁶

Kilenc fő rögtön hazament, a többiek viszont úgy látták jónak, ha együtt maradnak és közösen várják meg a fejleményeket. Eleinte a városi, majd a hajdúkerületi tisztségviselők megpróbálták velük alkudozni, de a katonák csak úgy lettek volna hajlandók megadni magukat, ha teljes büntetlenséget kapnak. Közben ugyanakkor megjelentek a hozzátartozóik is. Végül reguláris katonaságot vezényeltek ellenük. Elsőként a Nagyvárad központtal diszlokált 8. számú Hohenzollern-Hechingen-vertesezred vonult Böszörménybe. Ennek parancsnoka azonban, tekintettel a lázadókkal lévő nőkre, gyerekekre és egyéb rokonokra, nem nyúlt fegyverhez. Így ide irányították az éppen Nagykároly (ma: Carei, Románia) központú békeállomásra vonuló, 8. számú Württemberg-könnyűdragonyos-ezred kötelékéből annak ezredesi osztályát is.²⁷

Utóbbiak beérkezését követően kijáási tilalmat vezettek be, egyúttal a dragonyosok körülvették a Bársony-kertet, ahol a felkelők és rokonaik tartózkodtak. Majd pedig, miután előbbieket a megadásra való felszólításnak – hét fő kivételével – nem tettek eleget, két oldalról tüzet nyitottak rájuk. Ennek következtében életét veszttette tizenhárom lázadó huszár és öt helybeli, akik nem tudtak a kijáási tilalomról. Megsebesültek továbbá még tizenkilencen, akik közül ketten később meg is haltak. A megmaradt 58 katonát és később azt a kilencet is, aki hazament, elfogták. A foglyokat és a sebesülteket ezután Debrecenbe vitték.²⁸

²⁵ Botka 2000. 129. o. és ÖStA KA MS/Tg. 7. o.

²⁶ Nyakas 1987. 50. o.

²⁷ Dedekind 1879. 314–315. o.; Nyakas 1987. 51. o.; Tomaschek 1889. 283. o.

²⁸ Nyakas 1987. 51–52. o.

Az inszurgensekhez kötődő ilyen szökések, illetve lázadások egyébként korántsem voltak egyediek. 1800-ban például a Somogy megyei felkelő gyalogosok csaptak össze a 4. számú Czartoryski-vértesezred katonáival.²⁹

A Nádor-huszárok szerveződő alakulatánál azonban e véres közjátékot követően végül sikerült úrrá lenni a nehézségeken. Hamarosan pedig már egy ünnepélyes eseményre is sor került az ezred életében, ugyanis Hertelendy Gábor ezredparancsnok – még a korábbi csapattesténél véghezvitt hőstettéért – 1801-ben elnyerte a Habsburg Monarchia legmagasabb katonai kitüntetésének, a Mária Terézia Katonai Rendnek a lovagkeresztjét.³⁰ Ezt 1801. augusztus 18-án báró Alvinczy József tábornagy,³¹ Magyarország főhadparancsnoka adta át Hertelendynek a díszben felsorakozott Nádor-huszárezred előtt.³²

Az ezred regularizálása ugyanakkor a továbbiakban sem ment gyorsan és egyszerűen. Hertelendy ugyanis még 1802. február 1-jén is azt közli a Jászkun kerületekkel, hogy a „Regementnek egész Státusához képest még 699 közember kívántatna”. Így az ezred toborzó különítményének továbbra is szorgalmasan kellett folytatnia a verbuválást, aminek köszönhetően az év második felére végre teljessé vált a csapattest létszáma.

1802. szeptember 11-én a regularizáció mintegy záróaként sor került a zászlószen-telésre is.³³ A császári-királyi hadseregben rendszeresített, új zászlókat kaptak a régi, 1756 és 1775 között fennállt, szintén Nádor-huszárezrednek nevezett alakulat zászlai helyett, melyeket ideiglenesen addig használtak.³⁴

Az ezredesi osztály zászlójának keresztanyja, Ürményi József későbbi országbíró felesége, Komjáthy Anna csillagkeresztes dáma lett, akivel ezzel kapcsolatban Hertelendy több levelet is váltott. 1802-ben például a következőket írta: „Eleven örömmel értetem Tekéntetes Feő-Notarius Urnak, Excellenciád Nagy Érdemű Fiának hozzám bocsátott levelébül Excellenciádnak azon ritka Kegyességét, Mely szerént tulajdon osztályom Zászlójának keresztanyaságát fel venni méltóztatott.

Vitéz Őseinknek hajdani szent Szokások volt, Zászlóikat valamely Nagy Pártfogónéjoknak Kegyével ékesíteni, s ezáltal magokat Honnyokban hagyott Véreikre, Tulajdonokra, s Közédes Anyánkra, a Magyar Hazára emlékeztetni; Gyakran élesztette az ilyen kegy elhunyt Eleinknek a Harczban lankadó Tüzeket, nem egyszer erősítette hanyatló Karjokat.

Jámbor Atyáinknak tisztelt Nyomdokait kívánván követni, bátorkodtam a vezérségem alá bízott Lovas ezerednek egygyik Ujj Zászlóját Excellenciád Kegyes Kereszt-Anyaságában ajánlani.”³⁵

²⁹ Horváth 1972. 160–161. o.

³⁰ Pizzighelli 1905. 122. o. és Hirtenfeld 1857. 641. o.

³¹ 1808-tól tábornagy. Életéről és pályafutásáról lásd Nagy-L. 2020. 53–54. o.

³² Amon 1876. 3. o.

³³ Botka 2000. 130–131. o.

³⁴ Posonyból Sept. 18 dikán. *Magyar Hirmondó*, 1802. szeptember 28. (46. sz.) 411. o. és Botka 2000. 127. o.

³⁵ OSZK Kt, Levelestár. Hertelendi Gábor Ürményiné Komjáthy Annához. [H. n.] 1801. október 28. [1–2. o.]

Az 1802. esztendő során egyúttal az ezred megkapta az időközben – a horvát–szlavón határőr-huszárezred 1801-es feloszlata révén – szabaddá vált 12-es hadrendi számot is.³⁶

Ami a fiatal ezred egyenruházatát illeti, ez a következőképpen nézett ki: fekete csákó, világoskék, majd 1803-tól búzavirágkék mente, dolmány és nadrág, fehér gombok és fekete-sárga zsinórozás, a tisztek esetében ugyanakkor ezüst.³⁷

Az alakulat fennállásának első éveiből a nádornak két Hertelendyhez címzett levele maradt fenn: az egyik Érsekújvárról (ma: Nové Zámky, Szlovákia), 1802. szeptember 14-re datálva, a másik Himbergből (ma: Ausztria), 1803. október 4-ről. Ezekben elismeri a szorgalmat és a jó szándékot a szolgálati kötelességek teljesítésében, mindamellet a második levél rámutat arra, hogy a legénység tudásában, a tekintetben, hogy minden igénynek megfeleljenek, még van néhány hiányosság. A lovak állapota úgyszintén hagyott még némi kívánnivalót maga után, ezért a nádor megígérte, hogy az ezred fokozatosan jobb lovakat fog kapni. Az első levélhez egy 12 000 forintos pénzadományt is csatolt azon tisztek részére, akiknek saját magukat kellett felszerelniük; a legénység számára pedig háromnapig ingyen soldot adott.³⁸

1803-ban az ezred az Érsekújváron lezajlott összpontosításban, szeptember közepén pedig nagyobb hadgyakorlaton vett részt, amely Minkendorfnál (ma: Mekinje, Szlovénia) az uralkodó és Károly főherceg, generalisszimusz jelenlétében zajlott le.³⁹ Az ezred első, fennmaradt mustrajegyzeke is Érsekújvárról származik, 1803. augusztus 31-ről. Ebből kitűnik, hogy a Nádor-huszárok összesen 54 főnyi tisztikara – négy törzstiszt, 17 kapitány, 16 főhadnagy és 17 hadnagy⁴⁰ – csaknem teljesen színmagyar volt. Ez korántsem volt általános ekkor már a huszárezredek körében, miután a birodalom más nemzetiségű katonái is szívesen szolgáltak a huszároknál, sőt szép számmal akadtak a Habsburg Monarchián kívülről származók is. Többek között ez is jól jelzi a magyar huszárság korabeli népszerűségét és elismertségét.

Az új csapattest tisztjei között négy testvérpár is volt, köztük Hertelendy Imre és János, az ezredes unokaöccsei. A tisztek többségét egyébként más huszárezredekbe helyezték ide, de voltak, akik korábban gyalogezredben, sőt néhányan vértesezredben szolgáltak, végül olyan is akadt, aki ebben az ezredben kezdte katonai pályafutását.⁴¹

A harmadik koalíciós háborútól Hertelendy tábornoki kinevezéséig (1805–1808)

A tűzkeresztségen az ezred 1805-ben esett át, és már ekkor, első hadjáratán fényes bizonyosságát adta vitézségének és hősiességének.

Ebben az esztendőben ugyanis az újsütetű francia császár, Bonaparte Napóleon hadseregével a délnémet területek szívébe vonult, és nagyszerű manőverrel, mindössze két kisebb

³⁶ Wrede 1901a. 296. o.

³⁷ Barcy 1991. 43–44. o.

³⁸ ÖStA KA MS/Tg. 16. o.

³⁹ Uo. 7–8. o.

⁴⁰ A fenti létszámban benne foglaltatik a kapitányi rendfokozatban lévő hadbíró (auditor) és a hadnagyi rangú segédtsiszt is.

⁴¹ Lásd ÖStA KA ML Husarenregiment Nr. 12. 1803, 1807. Karton-Nr. 7798.

ütközet megvívásával bekerítette, és október 20-án Ulmnál (ma: Németország) megadásra kényszerítette a báró Karl Mack von Leiberich altábornagy vezette császári-királyi erőket, 25 000 főt fogságba ejtve.⁴²

Csak kevés császári-királyi alakulatnak sikerült kimenekülni a bekerítésből, Hertelendy és a Nádor-huszárok egy része azonban köztük volt. Miután Illéssy őrnagy osztályát még október 11-én kikülönítették, az ezredes közvetlen parancsnoksága alatt ekkor csak az ezred hat svadronja – október 13-án 570 fő és 561 ló – állt, amelyekkel az Ulm körül összpontosított császári-királyi haderő jobbszárnyát képező, báró Franz von Werneck altábornagy vezette csoportosításba volt beosztva.⁴³

Október 14-én a Duna jobb partján Napóleon teljesen körülzárta Ulmot, így már csak a bal parton lehetett áttörni. A névleges főparancsnok, Ferdinánd főherceg ekkor Mack ellenkezése dacára úgy döntött, hogy a lovassággal kitör Ulmból.⁴⁴ Az utolsó pillanatban történt ez, miután Napóleon már ezen az éjszakán még szorosabbra vonta a gyűrűt a város körül. A főhercegnek azonban, nyomában az őt üldöző Joachim Murat marsallal, még sikerült kitörnie és elérnie Werneck hadosztályát, amellyel egyesülve folytatta a visszavonulást Neeresheim (ma: Neresheim, Németország) irányába.

Ennek során Hertelendy vezetésével a Nádor-huszárezred hat svadronja képezte az utóvédet. Október 17-én azonban Murat lovashadteste utolérte a hadosztályt. A francia marsall a rá jellemző hevességgel a visszavonuló csapatokra vetette magát. Hertelendy azonban kitartásra bízta katonáit, és svadronjait egy völgy mögött felállítva – melyet mély patak szelt át – visszaverte a francia elővédet. Erre Murat bevette a tüzéségét is, az ezred azonban továbbra is falként állt. Ekkor az ellenséges lovasság indult rohamra a völgyben, de a huszárok hősiességgel fogadták őket. Két svadronjuk bátran a franciák közé vágott, és visszavetette őket a hídon túlra. Végül csak többszöri nekibuzdulással és rendkívül súlyos veszteségekkel sikerült Murat csapatainak a hidat birtokba venniük. A Nádor-huszárok közül kivétel nélkül mindenki, ezredestől közhuszárig, hősiességgel és vitézül harcolt.⁴⁵

Ezt a szemtanú Friedrich Franz Xaver Hohenzollern-Hechingen herceg, altábornagy is megerősítette az Udvari Haditanácsnak írott jelentésében: „A derék Nádor-huszárezred a vitézség csodája, svadronjaik bámulatra méltó merészséggel külön-külön egész ezredeket támadtak és vertek vissza.”⁴⁶ A huszárok érdemét különösen fokozta, hogy a legénység esetében a tűzkeresztségen éppen csak átesett katonák hajtották mindezt végre, miközben nagy veszteségeket szenvedtek el.

Ezt követően – továbbra is szakadatlan küzdelem és nélkülözés mellett – folytatódott a visszavonulás Nördlingen (ma Németország) irányába. Másnapra azonban a franciák

⁴² Nagy 2001. 51. o. és *Liptai – Borus* 1984. 435. o. A 25 000 csak az Ulm átadásakor fogságba esettekre vonatkozik, az egész hadjárat során ennél lényegesen nagyobb számú császári-királyi katona került fogságba.

⁴³ ÖStA KA MS/Tg. 18–19., 21. o.

⁴⁴ *Amon* 1876. 18. o. és *Bánlaky* 1941. 234. o.

⁴⁵ *Amon* 1876. 19. o.

⁴⁶ Idézi *Amon* 1876. 20. o. és hibás fordításban *Farkas* 1901. 549. o.

az idevezető utat teljesen elzárták, így nem maradt más lehetőség, mint éjszaka, kerülőutakon, erdőkön keresztül, az ellenségtől állandóan követve, átvágni magukat. A kötelék szinte teljesen széthullott és nagy része – 12 000 fő – Werneck altábornaggyal együtt Murat fogságába esett.⁴⁷

Hertelendy, megmaradt huszáraival a 6. számú Rosenberg-svalizsárezred maradványaihoz csatlakozva, Ferdinánd főherceg parancsnoksága alatt, átverekedte magát Gopfingen (ma: Göppingen, Németország) és Nördlingen között, majd Oettingennél (ma: Németország) átkelt a Wesniz folyón, és ezt követően zavartalanul elérte Csehországot.⁴⁸ Ekkorra azonban már csak 93 huszára maradt egyben, vegyesen a különböző svadronokból.⁴⁹ Ezenkívül egyes kisebb csoportok leszakadva még úton voltak.⁵⁰ Az ezred egyik szárnya, vagyis fél század, Jellachich Ferenc altábornagy hadosztályához csatlakozott, majd végül Charles Alain Gabriel de Rohan herceg, vezérőrnagy alárendeltségében vonult át Tirolon.⁵¹

A veszteség nagy részben egyébként fogságba esésből adódott, többek közt Illéssy őrnagy kikülönített osztályának zömét is október 15-én ejtették foglyul a franciák.⁵²

Hertelendy még Csehországban parancsot kapott, hogy Bécsen keresztül vonuljon Kiskunfélegyházára, és töltsse fel az ezredet.⁵³ A nádorhoz november 27-én Budáról küldött levelében leírta, hogy mindent megtesz az ezred ismételt felállításáért, és reménykedik, hogy 1806. január végéig, de legkésőbb február 15-ig három osztályt felszerel és tábori szolgálatra alkalmassá tesz. Nehezítette azonban a helyzetet az Ulmnál, Memmingennél (Németország) és Nördlingennél fogságba esett 27 tiszt és 52 altiszt hiánya, ezért kérte a nádort, hogy tegyen meg mindent előbbieket hazatérése és mielőbbi szolgálatba állítása érdekében.⁵⁴

Végül meglepően gyorsan, a tartalék svadron felhasználása révén, mindössze két hónap alatt sikerült az ezredet újjászervezni. Eközben ráadásul a december 2-i austerlitz-i (ma: Slavkov, Csehország) csatát követően Pozsonyban (ma: Bratislava, Szlovákia) a legyőzött Habsburg Monarchia békekötésre kényszerült. Az ezred így békeelhelyezésre került, és Nagytapolcsány (ma: Topoľčany, Szlovákia) központú, új állomáshelyeire vonult, amelyekbe 1806. március 2-án érkezett meg.⁵⁵

A véres küzdelmekben elveszett az ezred két zászlója, amelyek helyett természetesen újakat kellett rendszeresíteni. Károly főherceg névnapjával egybekötve, 1806. november 4-én került sor az új zászlók ünnepélyes felszentelésére, amit a nyitrai (ma: Nitra, Szlovákia) káptalan nagyprépostja végzett. Ezt követően kiosztották a kiérdemelt vitézségi érmeiket,

⁴⁷ ÖStA KA MS/Tg. 23. o.; *Amon* 1876. 20. o.; *Bánlaky* 1941. 235. o.

⁴⁸ *Amon* 1876. 20. o.

⁴⁹ ÖStA KA MS/Tg. 23. o.

⁵⁰ Lásd *Amon* 1876. 21. o.

⁵¹ *Wrede* 1901a. 297. o.

⁵² ÖStA KA MS/Tg. 22. o. és *Amon* 1876. 22–23. o.

⁵³ *Amon* 1876. 25. o.

⁵⁴ ÖStA KA MS/Tg. Hertelendy Gábor levele József nádorhoz. Buda, 1805. november 27. Számozatlan átirat.

⁵⁵ ÖStA KA MS/Tg. 28. o. és *Amon* 1876. 26. o.

2. kép: Csanády József
címzetes vezérőrnagy
(*Vasárnapi Ujság*, 1901. augusztus 25. 550. o.)

majd a tisztikar két helyen is ebédet adott, melyeken a kitüntetett huszárak mellett számos vendég is részt vett. Végül az emelkedett hangulatú napot egy fényes bál zárta le.⁵⁶

Az év végén az ezredet áthelyezték, és a hivatalosan Galícia és Lodóméria Királyságnak nevezett, közkeletűen azonban csak Galíciaként emlegetett Habsburg koron tartományba vezényelték, ahol Rzeszów (ma: Lengyelország) központtal kerültek elhelyezésre.⁵⁷ Itt értesült Hertelendy arról, hogy az 1808. január 22-i udvari haditanácsi leirat és a galíciai főhadparancsnokság február 4-i rendelete nyomán vezérőrnagyi kinevezést nyert. Ennek következtében, február 22-i hatállyal Csanády József lépett elő ezredessé és ezredparancsnokká, Illéssy Sándor ugyanakkor alezredesi, Ernst Fickweiler, addigi másodőrnagy első őrnagy,

Oláh Jakab első kapitány pedig másodőrnagyi kinevezésben részesült.⁵⁸

Az ezred tagjai egyfelől örültek Hertelendy előléptetésének, másfelől nagy szomorúsággal töltötte el őket, hogy el kell válniuk atyjukként szeretett és tisztelt parancsnokuktól. Március 21-én jött el a búcsú nehéz napja a kelet-galíciai Rohatynban (ma: Ukrajna), az ezred új békeállomásán. Az alakulatot ugyanis még februárban ide vezényelték Rzeszówból.

A nádor levelének felolvasását, majd saját búcsúbeszédét követően Hertelendy elindult kijelölt állomáshelyére, Lembergbe (ma: Lviv, Ukrajna), ahol egy dandár élére került. Potkamienig (ma: Podkamien, Ukrajna) a tisztikar és zenészek kísérték, itt pedig fél század díszbe öltözött huszár jött elébe búcsút venni, és meghatottan, könnyek közt kívántak volt parancsnokuknak sok szerencsét, egészséget és hosszú életet. Hertelendy pedig ajándékkal viszonzta ezt.⁵⁹

⁵⁶ ÖStA KA MS/Tg. Hertelendy Gábor levele József nádorhoz. Nagytapolcsány, 1806. november 13. Számozatlan átirat és *Amon* 1876. 27. o.

⁵⁷ *Amon* 1876. 29. o.

⁵⁸ ÖStA KA ST Husarenregiment Nr. 12. 1808. Monat-Tabella pro Mense Januario, Monat-Tabella pro Mense Februario. Karton-Nr. 7810.

⁵⁹ *Amon* 1876. 29. o. és *Preßburger Zeitung*, 1808. május 31. Besondere Beylage zur Preßburger Zeitung Nro. 43. [4. o.]

Az ötödik koalíciós háború lengyelországi hadszínterén (1809)

Az 1809. évi ötödik koalíciós háború során az ezred – a Ferdinánd főherceg vezette VII. hadtest kötelékében a Varsói Hercegség, illetve Galícia és Lodóméria Királyság területén a lengyelek ellen folytatott harcokban vett részt. A hadrend szerint az ezred nyolc, vagyis valamennyi svadronja báró Karl August Schauroth altábornagy lovashadosztályába, a báró Geringer Gábor vezette dandárba került beosztásra a Székely-huszárezred nyolc svadronjával egyetemben.⁶⁰ Ily módon egy szintiszta huszár dandár létesült. Bár e hadjárat egyértelműen háttérbe szorult a császári-királyi főserg Napóleon ellen Dél-Németországban, majd Ausztriában folytatott küzdelméhez képest, ezen a mellékhadszíntérnek számító területen szintén végig heves harcok dúltak, melyekből a Nádor-huszárezred is derekasan kivette a részét.

A Nádor-huszárok 1809. február 10-én hagyták el békeállomásaikat, és négy oszlopban elvonultak Rzeszów irányába. A tartaléksvadron ugyanakkor Zolkiewben (ma: Zovkva, Ukrajna) maradt. Március 8-án az ezred Krakóba érkezett, ahol Ferdinánd főherceg megemlékezte őket. Ezt követően elszállásolásra kerültek, majd április 10-én az opocznói (ma: Lengyelország) táborba vonultak.⁶¹ Itt ismét csak megjelent a főherceg teljes tábornoki karával, és a gyalogosan, díszben felvonult, négyszögben felálló huszárok előtt rövid beszédet tartott, majd magyarul felolvasták számukra Károly főherceg április 6-án Bécsben kelt hadparancsát.

Április 14-én átadták a hadüzenetet a Varsói Hercegség előőrseinek. Április 15-én az ezred kivonult a táborból, majd Novimiasto irányába haladva 12 órakor átkelt a Pilica folyón, és ezzel ellenséges területre lépett. Miután az ellenség már éjszaka visszavonta az előőrseit, így megállás nélkül Osuchowig vonult a hadtest, aminek során az ezred képezte az elővédet.

E hadjárat alatt is gyakorlatilag már kezdettől fogva a huszárság egyik fő feladata a feldehítés és a portyázás volt. Így már a Pilica hídján történő átkeléskor Szily Antal kapitányt a svadronjával a folyó bal partja mentén Warkáig küldték, ezt követően pedig a Visztula bal partján egészen Varsóig nyomult. Ennek során a svadron egyik főhadnagya, Horváth Mihály egy tisztet és három vadászt ejtett foglyul.⁶²

Április 19-én a Varsótól kilenc kilométerre délkeletre, a Visztula bal partján fekvő Raszyn falu mellett került sor a főerők első és – mint utóbb kiderült – egyetlen összecsapására ezen hadjáratban.⁶³ A találkozójárc során a Ferdinánd főherceg vezette császári-királyi csapatok visszaszorították a lengyel főparancsnok, Józef Antoni Poniatowski herceg erőit, aki ezt követően a Praga nevű városrész kivételével Varsót is kiűrtette.

A Raszynnál lezajlott küzdelemben a Nádor-huszárok is több ízben harcba kerültek. Így, amikor a császári-királyi csapatok elővédjeként előrenyomuló gyalogság Janczewice és

⁶⁰ *Stutterheim* 1811. LXXX. o.

⁶¹ *Amon* 1876. 37–38. o.

⁶² *Uo.* 38–39. o.

⁶³ *Bodart* 1908. 397. o.

Wygoda között Aleksander Antoni Jan Roźniecki tábornok lovasságába ütközött, Schauroth altábornagyot küldték Lazy településen keresztül Roźniecki csoportosítása ellen a Nádor-huszárok három svadronjával és a 48. számú Vukassovich- gyalogezred négy kompániájával, valamint egy lovassági üteggel. A lengyel tábornok azonban nem várta be őket, hanem megkezdte a visszavonulást Falenty és Raszyn irányába.

Az ingoványos sík talajon Schauroth csapatai viszont csak lassan és nehezen tudták követni a lengyeleket, a talaj ugyanis sok helyütt nem bírta el a lovasok súlyát. A legelől haladó huszárok lovai néha szügyig süllyedtek, így végül csak a wygodai magaslatig jutottak el. A felvonult lovasságot a Raszyn mögött felállított lengyel lövegek élénken lőtték, így a császári-királyi csapatok is felvonultattak három üteget, és elkezdték hevesen viszonozni a tüzet. Ezt követően a küzdelem inkább csak tüzérségi párbajra korlátozódott. Délután öt óra tájra azonban ez is alábbhagyott, ekkorra viszont beérkezett Wygoda térségébe a császári-királyi gyalogság éle is.

A főherceg ekkor kiadta utasításait a támadásra, és a támadóoszlopokba felállt csapatok mozgásba lendültek. A Nádor-huszárok négy svadronja azt a parancsot kapta, hogy Jaworow felé nyomuljon előre, és foglalja el az onnan tüzelő, lovasság által fedezett lengyel üteget. A kartácstűz fedezetében a huszárok bátran nyomultak a falu irányába. Azonban ezúttal is nagyon ingoványos talajra értek, ezért nagy részüknek lóról kellett szállnia, illetve a legnagyobb tűzben kellett kihúzni a lovaikat is a mocsárból. Az 5. számú Sommariva-vértesezred a segítségükre sietett, de az ő lovaik szintén elsüllyedtek, és csupán nagy nehézségek árán tudtak erről a veszélyes területről visszavonulni.

Mindeközben a Nádor-huszárok három másik svadronja a balszárnyon folyó küzdelemben, Michalowicénél működött közre. Az összecsapás egészen a sötétedés beálltáig elhúzódott, ekkor ugyanis a lengyelek az éj leple alatt elhagyták a csatateret.⁶⁴

A császári-királyi csapatok április 23-án bevonultak Varsóba, aminek során az elővédet a Nádor-huszárok képezték.⁶⁵

Május 8-án jutott el a Varsói Hercegségbe a hír az április 23-i regensburgi ütközetről, amelyben Napóleon győzelmet aratott Károly főherceg felett. Ennek következtében a varsói vezetés általános felkelésre szólított fel. Az ekkor Sochaczewnél álló VII. hadtestből erre Illéssy alezredest az ezred két svadronjával, egy zászlóalj gyalogossal és négy ágyúval kiküldítették azzal a megbízatással, hogy nyugtalanítsa az ellenséget Plock és Varsó között.⁶⁶ Az alezredest és különítménye a feladatot rendkívül sikeresen teljesítette. A Visztula bal partján Nowe Grabiéig nyomultak, május 9-én pedig rajtaütöttek Czerwińsk nad Wisłą városán, melynek során az ellenséget elűzték, parancsnokukat foglyul ejtették, sokakat levágtak, sőt néhány ágyút is zsákmányoltak. A későbbiekben pedig, május 15-én egy szigeten ejtettek fogságba három tisztet 30 emberrel.

⁶⁴ *Amon* 1876. 40–41. o.

⁶⁵ Uo. 43. o.

⁶⁶ Uo. 44–45. o. és ÖStA KA MS/Tg. 2. Feldzug, számozatlan.

Május 18-án Illésyt Sochaczewnél hagyták hátra azzal a megbízatással, hogy gyűjtse egybe a hadtest által zsákmányolt lovakat és marhákat. 6000 fővel azonban idevonult Jan Henryk Dąbrowski tábornok is, hogy ezt megakadályozza. Az alezredes és huszárjai viszont derekasan védekeztek, és több napon át tartó, ragyogó visszavonulást hajtottak végre. Ennek során, bár az ellenség végig a nyomukban volt, valamennyi támadásukat visszaverték, sőt 194 lovat, valamint 2500 vágómarhát is sikeresen magukkal vittek.⁶⁷

Május folyamán a lengyelek benyomultak Galíciába és egészen a San folyóig hatoltak előre. Ráadásul, egy Napóleonnal kötött egyezmény nyomán, Szergej Fjodorovics Golicin herceg, gyalogsági tábornok vezetésével egy 30 000 fős orosz segédhadtest hadoszlopai is közeledtek Galícia, illetve a Varsói Hercegség határaihoz, utóbbi küzdelmét támogatandó.⁶⁸

Miután Galíciában a császári-királyi erők április elején csak 4-5000 főt hagytak vissza, a lengyel betöréskor minden szóba jöhető katonai erőre szükség volt.⁶⁹ Így még a Nádor-huszárok itt állomásozó tartalék svadronja is harcba került. Ennek legénysége ugyanis Magyar György másodkapitány vezetésével május 20-án rajtaütött a Dnyeszteren Mariampolnál (ma: Marijampil, Ukrajna) átkelt, 400 gyalogosból és 500 lovasból álló ellenséges oszlopon, amelyik Stanislautól (ma: Ivano-Frankivszk, Ukrajna) nem messze, Mikulińcénél (ma: Mikulinci, Ukrajna) sorakozott fel. A támadás olyan meglepetésszerű és elsöprő volt, hogy az ellenség jelentékeny számú halott hátrahagyása árán, a legnagyobb sietség mellett visszatért a folyó túlsó partjára. A tartalék svadron ugyanakkor 85 foglyot ejtett és 100 lovat zsákmányolt.⁷⁰

Május vége felé az orosz segédhadtest egységei is beérkeztek részint Lublin vidékére, részint Kelet-Galíciába. Ezen hadmozdulatok felderítésére Ferdinánd főherceg Schauroth altábornagy vezetésével már június elején Galícia fővárosa, Lemberg felé küldött 3-4000 főt, sőt a hadtest zömével Ferdinánd maga is kénytelen volt Galíciába visszavonulni.⁷¹

Schauroth, mint a VII. hadtest elővédje, június 12-én már a San folyóig nyomult előre, alárendeltségében többek között a Nádor-huszárok ezredesi osztályának Szily Antal vezette második svadronjával. Gorzyce falu (Galícia és Lodoméria; ma Tarnobrzeg járás, Lengyelország) térségében azonban Poniatowski elővédjével találták magukat szemben, majd a két elővéd között heves találkozóharc vette kezdetét. Ennek során Szily kapitányt svadronjával az ellenség balszárnya ellen küldték, a gyalogság pedig megrohanta a falut, melyet a heves védekezés ellenére el is foglaltak, 100 embert pedig foglyul ejtettek. A többiek ugyanakkor az ingoványos patakon túlra menekültek. Az ellenséges erők zöme egy magas töltés mögött sorakozott fel, majd Gorzycére támadt, azonban véres küzdelemben sikerült a támadást visszaverni. A harcban 200 lengyel elesett, 250-en pedig fogságba estek. A császári-királyi csapatok vesztesége 60 halott és 150 sebesült volt. A küzdelem során Szily Antal

⁶⁷ *Amon* 1876. 45. o.

⁶⁸ Uo. 45. o.; *Horsetzky* 1905. 217., 218. o.; *Mikaberidze* 2005. 132–133. o.

⁶⁹ *Horsetzky* 1905. 219. o.

⁷⁰ *Amon* 1876. 45. o.

⁷¹ *Horsetzky* 1905. 218. o.

rendkívül vitézül harcolt, közben azonban egy muskétagyolyótól súlyos sérülést szenvedett, de önfeláldozó huszárjainak sikerült őt kimenekíteniük a harc forgatagából.⁷²

Szily számos alkalommal kitüntette magát az egész hadjárat folyamán. Svadronjával ugyanis több ízben kikülönítették felderítéssel és portyázással megbízva. Ezek során, mélyen az ellenséges területre hatolva, értékes információkat szerzett a lengyelek állásairól, hadmozdulatairól, terveiről, illetve számos foglyot is ejtett, és jelentős ellenséges készleteket is zsákmányolt. Május 30-án pedig, miután Schauroth csapatai Novemiastónál és Klimontównál (ma: Lengyelország) átkeltek a Visztulán, a Császár-huszárok hozzá beosztott svadronjával együtt neki kellett az előőrszláncolatot felállítania és fedeznie a hadosztály visszavonulását a lengyelek elől. Majd amikor másnap, 31-én az ellenség erős lovassággal nagyszabású felderítést hajtott végre, a vitéz kapitány határozott intézkedéseinek és személyes bátorságának köszönhetően egészen délelőtt tíz óráig sikerült tartania a huszárság állásait.⁷³

Június 8-án pedig a Rzeczyca településnél lévő erdőben, fedezékéből előretörve, az Ostrowiectől odáig űzött lengyelek túlerejű lovasságának jobbszárnya ellen indított meglepetésszerű támadást, aminek révén a lengyelek sorai teljesen összezavarodtak. Ezért és egyéb hőstetteinek köszönhetően utóbb, 1810-ben elnyerte a Mária Terézia Katonai Rend lovagkeresztjét.⁷⁴ Gorzycénél elszenvedett súlyos sebesülése következtében azonban hamarosan vissza kellett vonulnia a katonai szolgálattól.

A Nádor-huszárok számára 1809 nyara sem múlt el eseménytelenül. Az ezred különböző alegységei ekkor is számos kisebb-nagyobb ütközetben, utóvédharcban vettek részt és tüntették ki magukat. Június 9-én négy gyalogoszázslóaljjal együtt az ezred egy svadronja Jedlińsk (ma: Lengyelország) városánál állomásozott, amikor a lengyelek rajtuk ütöttek. A császári-királyi erők három órán át derekasan tartották magukat, majd sikeresen visszavonultak Radomra, ahol akkor a dandárjuk zöme állt.⁷⁵

Június 11-én a Ludwig Ferdinand von Mondet altábornagy vezette császári-királyi erők és Józef Zajaczek tábornok lengyelei között szintén Jedlińsk térségében került sor egy ütközetre. Ebben részt vett Illéssy alezredes osztálya is, amelynek huszárai parancsnokukkal az élen ugyancsak kitettek magukért.⁷⁶ Július elején két zászlóalj gyalogságot, egy fél üteget és az ezred három svadronját is Illéssy alá rendelték, aki ezzel a különítménnyel – Mondet altábornagy utóvédjeként – Zarnowitz térségében, július 9. és 12. között sikeresen feltartóztatta a lengyelek előrenyomulását.⁷⁷

A július 12-én megkötött znaimi fegyverszünet híre július 15-én érkezett meg a lengyelországi hadszíntérre. Ennek hatására itt is beszüntették az ellenségeskedést. Az ezred nyolc svadronja pedig, immár báró Johann Friedrich von Mohr vezérőrnagy dandárjába beosztva,

⁷² *Amon* 1876. 48–49. o.

⁷³ Uo. 49–51. o.

⁷⁴ Uo. 51–53. o. és ÖStA KA HKR Vormerkprotokoll, 1801–1815. 155. o.

⁷⁵ *Amon* 1876. 53. o.

⁷⁶ Uo. 54–55. o.

⁷⁷ Uo. 57., 59. o.

Mogilany településre vonult.⁷⁸ Július 21-én Skawinára (ma: Lengyelország) helyezték őket, ahol hét napig állomásoztak, és egyúttal az előőrsszolgálatot is ellátták a Visztulánál.

Az ezred 1809. július 27-én parancsot kapott, hogy vonuljon Magyarországra. A huszárok 28-án kezdték meg a menetet és Bialán, Teschenen, Jablonkán, Trencsénen és Újvároskán (ma: Leopoldov, Szlovákia) át a Nyitra megyei Pereszlénybe (ma: Nyitrapereszlény/Preseľany, Szlovákia) vonultak, ahová augusztus 17-én értek be.⁷⁹

Mindeközben egyúttal fontos változások mentek végbe az ezred vezetésében is. Csanády József ezredest ugyanis saját kérésére, augusztus 6-i hatállyal, nyugállományba helyezték. Augusztus 20-án – nyugállományának fenntartása mellett – címzetes vezérőrnaggyá léptették elő. Ezredessé és ezredparancsnokká augusztus 7-én Illéssy alezredest nevezték ki, alezredessé pedig az 1. számú Császár-huszárezred addigi másodőrnagyát, gróf Friedrich von Hoditz und Wolframitzot léptették elő.⁸⁰

Maga Illéssy így ír a kinevezésével és az azt megelőző lengyelországi eseményekkel kapcsolatban: „[...] újra ki ütven a Francia háború, Lengyel Országba Varschau Fő Városa, a Vistula folyó vize körül Turn városánál mint Forpost Commendans⁸¹ nagy szolgálatokat tettem magam többszöri distinctioja⁸² által. Ő Cs. kir. Hercegsége Ferdinánd Commendirozó Generális érdemeimet annyira megismerte, hogy ő Felségét Kurier által meg kérte, hogy engemet ezen Ezerednek Óbesterévé kinevezni, és még ezen felül meg is jutalmazni méltóztatna. Az utolsó akkor is ki maradtott, az első pediglen meg történt, mert 1809-ik esztendőnek augusztus 6-kán Ő Felsége Óbesternek, és azon igen jeles, és szép Palatinális Magyar Lovas Regiment Commendánsának, mindenekhez tartozó hatalommal kinevezni méltóztatott.”⁸³

3. kép: Illéssy Sándor altábornagy
(Vasárnapi Ujság, 1869. október 10. 551. o.)

⁷⁸ *Amon* 1876. 60. o.

⁷⁹ *Uo.* 61. o.

⁸⁰ *Réfi* 2014. 311., 338., 462. o.

⁸¹ Előőrs-parancsnok.

⁸² Itt: kitüntetése.

⁸³ *Illéssy* 1826, 1831. 10. o.

Október folyamán a Nádor-huszárokat Győr vármegyébe vezényelték, ahol a Győr és Csanakfalu (ma: Ménfőcsanak) közötti sík területen a díszben felsorakozott ezred arra kiérdemesült tagjai számára kitüntetések és pénzjutalmak kerültek kiosztásra.

Az októberi 14-i békekötést követően az ezred először Móra vonult. Hamarosan azonban Galíciába vezényelték, ahova december 17-én ért be és foglalta el Stanislau központú, új állomáshelyét.⁸⁴

Rövid békeidő, majd részleges mozgósítás (1810–1812)

Nem sokáig kellett azonban Galíciában időzniük, mivel a következő év júniusában visszavezényelték őket Magyarországra, ahol Kecskemét központtal nyertek elhelyezést Karl Dolmaire von Provenchères altábornagy hadosztályában. Azon belül pedig korábbi parancsnokuk, Hertelendy Gábor vezérőrnagy dandárába kerültek beosztásra. Majd novemberben, némileg arrébb helyezve, Nagykőrös központtal kerültek diszlokálásra.⁸⁵

1811. április 19-én a Nádor-huszárok – a trónörökös, Ferdinánd főherceg születésnapja tiszteletére – Pesten, a Batthyány-kertben tartottak lovasbemutatót, ún. karusszelt. Ennek lényege különböző gyakorlatok csoportosan történő bemutatása volt. Az ünnepségen a nagyszámú tömeg mellett megjelent a nádor, számos tábornok és magas rangú méltóságviselő is. A huszárok lovastudása azonban mindannyiuk körében osztatlan sikert aratott.⁸⁶

A korábbi dicsőséges harctéri szereplések mellett – s talán ennek a híre is közrejátszott benne, hogy – 1811 júniusában az uralkodó legfelsőbb parancsa alapján az ezredet Bécsbe rendelték udvari szolgálatra, ami valamennyi csapattest számára jelentős megtiszteltetésnek számított. Egy ilyen fiatal alakulat számára pedig különösen nagy kitüntetés volt.

A Nádor-huszárok közel egy hónapnyi menetet követően, július 12-én vonultak be a császárvárosba, ahol Moritz Liechtenstein herceg, altábornagy hadosztályába kerültek beosztásra.

Hamarosan itt is lehetőségük nyílt tudásuk nyilvános bemutatására. Augusztus 11-én ugyanis Laxenburgban szintén nagyszabású karusszelt rendeztek.⁸⁷ *A Hazai 's Külföldi Tudósítások* egyik későbbi száma erről így emlékezik meg: „[...] midőn a' Bétsben fekvő gyalog és lovas Seregek kiállottak Herczeg Liechtenstein 's más Generálisok jelenlétekbe, hogy a nyáron által próbálgatott katonai gyakorlásokat elő mutassák; mikor a Palatinalis nemes ezeredre jött a sor, oly elevenséggel s gyorsasággal tették gyakorlásokat, hogy nem tsak a sok oda gyűlt Bétsi lakosok, hanem magok a Generálisok is gyönyörűséggel nézték remek lovaglásokat 's viaskodásokat. [...] A trombiták harsogására megindulván, kirántott kardjokat markokba szorították, s fejek felé fenntartván oly sebesen futottak, hogy inkább repülni, mintsem nyargalni látszattak. A föld megrengett alattok, s tsak hamar elenyésztek

⁸⁴ *Amon* 1876. 62–63. o.

⁸⁵ Uo. 64–65. o.

⁸⁶ Uo. 66. o.

⁸⁷ Uo. 66. o.

a nézők szemei elől, kikbe borzadózást s bámulást öntöttek – ezen Bellona⁸⁸ igaz magzatjai.”⁸⁹ Az ünnepséget követően maga a császár is kifejezte legfelsőbb megaláztatottságát.⁹⁰

Hamarosan, 1812 elején azonban újabb, ezúttal a franciák és az oroszok között kitörni készülő háború jelei mutatkoztak, ami szükségessé tette a Habsburg Monarchia ismételt felfegyverkezését is. Ennek kezdetét az ekkor megkezdett részleges mozgósítás jelentette, vagyis az alakulatok egy részének hadilétszámra való feltöltése, illetve csoportosítások létrehozása a veszélyeztetett területeken. Mindezek első lépéseként az uralkodó március 7-én elrendelte egy megfigyelőhadtest felállítását Galíciában.⁹¹ Március 14-én pedig szövetségi szerződés megkötésére került sor Napóleonnal, amelynek értelmében a bécsi udvar vállalta, hogy egy hadtesttel támogatja a francia uralkodót Oroszország elleni hadjárata során.⁹²

E szerződés nyomán végül a galíciai megfigyelőhadtestet alakították át a Napóleon seregébe beosztandó segédhadtestté (*Auxiliar-Corps*).⁹³ A megfigyelőhadtest pótlására ugyanakkor Galíciában egy tartalékhadtestet állítottak fel, továbbá az Erdélyben állomásozó alakulatokból is létrehoztak egy hadtestet, amely egyúttal Bukovina védelmét is ellátta.⁹⁴

A Galícia biztosítására létrehozott és Friedrich Franz Xaver Hohenzollern-Hechingen herceg, lovassági tábornok parancsnoksága alá helyezett csoportosításba kapott – 1812 nyarán – a 12. számú huszárezred is beosztást.⁹⁵ Azonban még az elvonulást megelőzően a császár a tábornoki karral egyetemben kifejezte maradéktalan elégedettségét az ezred Bécsben teljesített szolgálataért és minden körülmények között megőrzött példás rendjéért és fegyelmezettségéért.⁹⁶

A Nádor-huszárok végül augusztus 13-án kezdték meg menetüket Bécsből Morvaországon át Galícia irányába, majd október 6-án vonultak be Rohatynba (ma: Ukrajna), ahol néhány portyázó különítményt is felállítottak, de ezek végül nem kerültek harcba.⁹⁷ A részleges mozgósítás során egyúttal az érintett huszárezredek, köztük a Nádor-huszárok első három osztályának állományát a békelétszámot némileg meghaladó hadilétszámra (svadrononként 130 lovasított közlegényre) is feltöltötték, méghozzá a visszamaradó második őrnagyi osztályok által, melyeknél így lényegében csak a keret maradt meg. Utóbbiak ezt követően az újoncozást, a lovak beszerzését, illetőleg ezek kiképzését végezték.⁹⁸

⁸⁸ A harc istennője az ókori római mitológiában.

⁸⁹ *Hazai 's Külföldi Tudósítások*, 1812. augusztus 19. (15. sz.) 115. o.

⁹⁰ *Amon* 1876. 66. o.

⁹¹ *Wlaschütz* 1903. 5. o.

⁹² *Pilch* 1913. 5–6. o.

⁹³ Uo. 7. o.

⁹⁴ *Wlaschütz* 1903. 8–9. o.

⁹⁵ *Kerchnawe* 1912. 1575. o.; *Wlaschütz* 1903. 8–9., Anhang IX. 208. o.

⁹⁶ *Amon* 1876. 67. o. Ennek kapcsán megemlítendő az 1812. július 26-i, Baden bei Wienben kitört tüzvész, amelynek során az ezred egyik gyorsan a helyszínre sietett szakasza az oltásban és a javak mentésében egyaránt kitüntette magát.

⁹⁷ *Amon* 1876. 69. o.

⁹⁸ *Wlaschütz* 1903. 6., 13. o.

Részvétel a felszabadító háborúkban (1813–1815)

A francia Grande Armée 1812. évi oroszországi katasztrófáját követően, 1813. február 28-án a poroszok szövetségre léptek az immár német földön előrenyomuló oroszokkal, miáltal egy új, immáron hatodik franciaellenes koalíció jött létre. Majd március 16-án Poroszország is hadat üzent Franciaországnak.⁹⁹ Mindezek következtében az április végén meginduló, ún. tavaszi hadjáratot kezdte a felszabadító háborúknak nevezett világtörténelmi jelentőségű eseménysorozat.

Az oroszoktól és a németektől eltérően a Habsburgok megfogyatkozott birodalma 1813 tavaszán katonailag még nem állt készen arra, hogy bármelyik fél oldalán fegyveresen beavatkozzon a küzdelembe, és ezzel kapcsolatos politikai döntés sem született. Így az új külügyminiszter, Klemens Wenzel Lothar von Metternich gróf¹⁰⁰ vezetésével egyelőre csak diplomáciai lépésekre szorítkozott, és megpróbált közvetíteni a szembenálló hatalmak között.

Egyúttal azonban nagyarányú fegyverkezésbe kezdtek, melynek eredményeképpen az 1809-es vereséget követő békeszerződésben 150 000 főben maximált haderő összlétszáma 1813 tavaszára már 350 000 főre nőtt.¹⁰¹ Sőt utóbb, augusztus végére már a 420 000-t is meghaladta a szolgálatképes létszám.¹⁰²

A csapattestek feltöltésével párhuzamosan már februárban elhatározták egy megfigyelőhadtestnek nevezett újabb csoportosítás létrehozását is Csehországban.¹⁰³ Majd Napóleon május 2-i lützeni győzelme után a császári-királyi hadvezetés elrendelte az említett megfigyelőhadtest hadsereggé történő fejlesztését, amit a mozgósítás előrehaladott állapota már lehetővé tett.¹⁰⁴ Egyúttal, hogy a pártatlan békeközvetítő szerep látszatát fenntartsák, Nyugat-Galíciában is egy megfigyelőhadsereg felállítását határozták el a szövetséges erőkkel szemben.¹⁰⁵

Ugyanakkor a császári-királyi segédhadtest Oroszországból való visszatérése nyomán, 1813. május 8-án a birodalom hadvezetése elrendelte a Visztula bal partján lévő hídfőállások kiürítését.¹⁰⁶ Ezt követően a galíciai tartalék hadtest jelentős része, valamint a segédhadtest egy hadosztálya és a maradék lovasság is a csehországi hadseregbe nyert beosztást.¹⁰⁷

A segédhadtest és a tartalék hadtest Galíciában maradt csapatait összevonták, és rájuk alapozva hozták létre a nyugat-galíciai megfigyelőhadsereget. Ennek kötelékében teljesített

⁹⁹ Tulard 1997. 480. o.

¹⁰⁰ Majd csak 1813 októberében, a lipcsei csatát követően nyerte el a hercegi címet.

¹⁰¹ Liptai – Borus 1984. 439. o.

¹⁰² Wlaschütz 1903. Anhang XXX. 287. o.

¹⁰³ Criste 1913. 34. o.

¹⁰⁴ Friederich 1903. 53. o.

¹⁰⁵ Wlaschütz 1903. 40–41. o.

¹⁰⁶ Uo. 43. o.

¹⁰⁷ Uo. 218. o.

szolgálatot a 12. huszárezred is. Feladata pedig a szintén ide beosztott 2., 3. és 9. huszárezreddekekkel együtt a Visztula kijelölt szakaszainak őrzése volt.¹⁰⁸

Az uralkodó május 20-án, a Csehországban és Galíciában állomásozó csapatok kiegészítésének biztosítására a visszamaradt osztályok hadilétszámra való feltöltéséről rendelkezett.¹⁰⁹ Egy június 14-én Jičínben (ma: Csehország) tartott konferenciát követően pedig elrendelte az általános mozgósítást, továbbá két tartalék hadtest létrehozását a galíciai megfigyelőhad-seregéből és minden további, rendelkezésre álló egységből.

Az első tartalék hadtestbe Alsó- és Felső-Ausztriából beosztott alakulatok átmenetileg állomáshelyükön maradtak, a többiek számára azonban a csehországi Budweis és Znaim között jelölték ki a gyülekezőhelyet.¹¹⁰ E döntés következtében június 24-én ide indult Galíciából a 12. huszárezred is, mely július közepén érkezett a gyülekezőhelyre.¹¹¹ A második őrnagy osztály ugyanakkor továbbra is Galíciában maradt.¹¹²

A két tartalék hadtest felállításához szükséges átfogó munkálatok befejezése után június 22-én adták ki a tartalék svadronok felállítására a parancsot. Ezek tisztjeit a létszámförlöt-tiekből vették át, illetve a fennmaradó posztokat, akárcsak az altisztek esetében, előléptetések útján töltötték be.¹¹³

József nádor július 9-i javaslata alapján egyúttal elrendelték, hogy a szűkebben vett Magyarországról kiegészített tíz huszárezred, így a 12. számára is állítsanak fel ezredenként két-két ún. velita divíziót.¹¹⁴ Ezek legénységét gazdag főurak, a megyék és a szabad királyi városok állították ki önkéntesekből. Alkalmazásukra pedig csak ekkor, a felszabadító háborúk alatt került sor.¹¹⁵

Július 28-án – a bekövetkezett átcsoportosításoknak megfelelően – a Duna-völgyben összevont császári-királyi erők a dunai hadsereg elnevezést kapták, egyúttal augusztus elején megszűnt alárendeltségi viszonyuk is az I. tartalék hadtest Csehországban állomásozó részével szemben, amely az immár fősereggé előlépett csehországi hadsereg kötelékébe került, mint annak a balszárnyát képező hadtest. A II. tartalék hadtest Stájerországban gyülekező részét pedig ezentúl belső-ausztriai hadseregnek hívták.¹¹⁶

Miután a tavaszi hadjárat során nyilvánvalóvá vált, hogy a szembenálló felek nem bírnak egymással, a Habsburg Monarchia szerepe rendkívül felértékelődött. Egyértelmű volt, hogy

¹⁰⁸ *Wlaschütz* 1903. 212. o. és *Amon* 1878. 268. o.

¹⁰⁹ *Amon* 1878. 55. o.

¹¹⁰ Uo. 71. o.

¹¹¹ Uo. Anhang XVII. 224–225. o.

¹¹² Uo. 81. o.

¹¹³ Uo. 75–76. o.

¹¹⁴ Uo. 115–116. o.

¹¹⁵ *Markó* 1957. 233. o. A velita elnevezést a franciáktól vették át. Napóleon ugyanis 1805-től a hadköteles életkort még el nem ért középosztálybeli fiatalemberekből ún. velita csapatokat alkotott. Ezeket a gárdákhoz csatolták, tagjaikat katonailag kiképezték, és többnyire három év után a soralakulatoknál alhadnagyokká nevezték ki. Kezdetben csak gyalogos egységeik voltak, később azonban lovas velita alakulatokat is felállítottak. Az elnevezésnek ugyanakkor még korábbi előzményei is vannak, miután már az ókori rómaiak is „velites”-nek hívták könnyűcsapataikat.

¹¹⁶ *Wlaschütz* 1903. 101. o.

aki mellé áll, nagy valószínűséggel azé lesz a győzelem. Így nem meglepő, hogy a június elején megkötött fegyverszünetet követő tárgyalások során is a vezető szerepet a Habsburg Monarchia, és főként zseniális külügyminisztere, Metternich töltötte be.¹¹⁷

Június 27-én ugyanakkor Reichenbachban a Habsburg Monarchia, Oroszország és Poroszország titkos egyezményt kötött, melyben az osztrák császár, I. Ferenc vállalta, hogy amennyiben Napóleon végleg elutasítja a javasolt feltételeket, birodalma hadba lép a franciák ellen.¹¹⁸ Utóbbi be is következett. Érdemi tárgyalásokra ugyanis a franciák miatt végül nem került sor, I. Ferenc így augusztus 12-én hadat üzent vejének, Franciaország császáranak.¹¹⁹ Ezzel megindult a felszabadító háborúk döntő szakasza, az őszi hadjárat.

A Nádor-huszárok első három osztálya a csehországi főszereg kötelékébe került beosztásra, mégpedig a gróf Johann Klenau lovassági tábornok parancsnoksága alatt álló balszárny-hadtest báró Meskó József altábornagy által vezetett könnyű hadosztályának Paumgarten-dandárába.¹²⁰

Kisebb csatározásokat követően a főszereg zöme augusztus 22-én reggel 100 km szélességben, négy oszlopban kezdte meg az átkelést az Érc-hegységen át Szászországba.¹²¹ Klenau hadteste a negyedik oszlopot követte mint tartalék.¹²²

A hadjárat első jelentős összecsapását a főszereg és egyúttal a Nádor-huszárok számára is az augusztus 26–27-i drezdai csata jelentette. A városhoz történő felvonulás során a Klenau-hadtest elővédjét képező Meskó-hadosztály – a császári-királyi és egyúttal a szövetséges hadak főparancsnoka, Karl Philipp zu Schwarzenberg herceg, tábornagy sürgetésére – összes előőrseit be sem várva Drezda felé igyekezett. A hadosztály egységei közül végül legelsőként, 26-án hajnali öt órakor, a gyalogságot egy órával megelőzve, a Nádor-huszárok érkeztek meg Illéssy ezredes vezetésével a város előterébe, Corbiz térségébe. Ezt követően kiűzték a francia előőrseket a Schusterhäuser nevű helységből, majd pedig a beérkező gyalogsággal együtt Cotta és Löbda falvakat is elfoglalták. Ezalatt Gosztonyi József ezredessel az élen, a szintén a Meskó-hadosztályba tartozó 3. számú Ferdinánd főherceg-huszárezred két százada Dreschenhäuser településből verte ki az ellenséget.¹²³

Ezen állások bevétele után dél táján néhány óráig nyugalom volt. Meskó altábornagy ekkor parancsot kapott egy dandár kikülönítésére Meissen irányába, az ottani híd lerombolására, és a hadsereg balszárnyának biztosítására. Így Maximilian Paumgarten vezérőrnagy elvonult dandárával és két század Nádor-huszárral végrehajtani a feladatot, és útközben csatlakozott még hozzájuk a Ferdinánd-huszároktól Dévay József őrnagy is az osztályával.¹²⁴

¹¹⁷ Tarle 1963. 270. o.

¹¹⁸ Criste 1913. 94. o.

¹¹⁹ Berkó 1954. 181. o.

¹²⁰ Wlaschütz 1903. Anhang XXII.

¹²¹ Dormándy 1914. 264. o.

¹²² Horstenau 1913. Anhang V. 369., 371. o.

¹²³ Amon 1876. 74. o. és Dormándy 1914. 279. o.

¹²⁴ Amon 1876. 74. o. és Amon, 1893. 278. o.

14 órakor a franciák támadást indítottak Löbtau és Schusterhäuser helységek visszafoglalására, de Meskó maradék hadosztálya súlyos áldozatok árán visszavetette őket.¹²⁵ Sokat szenvedtek az ellenség ágyútűzétől is, ezért a huszárok megpróbálták néhányszor a francia ütegek közelébe férkőzni, eredménytelenül.¹²⁶ Szerencsájükre ezt követően a franciák csak gyenge tüzelésre szorítkoztak, a küzdelemben így gyakorlatilag szünet állt be.¹²⁷

Délután négykor azonban megindult az általános támadás, nem sokkal ezt megelőzően ugyanakkor aggasztó hír érkezett, miszerint a balszárny megerősítésére szánt Klenau-hadtest zömének beérkezésére továbbra sem lehet számítani. A szövetséges balszárnyon így mindössze 18 zászlóaljnyi gyalogság és 24-26 svadronnyi lovasság állt szemben a franciák 24 zászlóaljával és legalább 50 svadronjával. Míg ugyanis a szövetséges hadvezetés a centrumot erősítette meg, addig Napóleon középen csak védekezésre rendezkedett be és a szárnyakon próbálta meg a döntést kicsikarni. Meskó az ellenség közeledtekor valamennyi előretolt egységét a Cottánál és Schusterhäusernél lévő állásokba vonta vissza. Hamarosan azonban ezeket is ki kellett ürítenie, és minden egységét a nyugatabbra lévő magaslatokon összpontosította.¹²⁸

Az ellenséges lovasság hamarosan megpróbálta Meskót mindkét oldalon megkerülni, ami számos elkeseredett lovas küzdelemhez vezetett. Végül azonban az idevezényelt Schneller-lovashadosztállyal együtt Meskó lovassága szilárdan tartotta állásait egészen a sötétség beálltaig.¹²⁹

Másnap reggel hét óra előtt heves tüzérségi harc vette kezdetét, és a küzdelem három órán át csak ágyútűzre szorítkozott.¹³⁰ Tíz órától azonban nagy erejű francia támadás indult, kritikus helyzetbe hozva az időközben Gorbitz térségébe húzódott maradék Meskó-hadosztályt, amelynek helyzetét nehezítette, hogy a Schneller-hadosztályt még kora reggel elvezényelték.¹³¹ Így végül Murat túlerőben lévő és negyven ágyúval is támogatott lovasságával szemben hősies küzdelemben ugyan, de meghátrálásra kényszerült,¹³² a franciák pedig lényegében az egész balszárnyat szétverték.¹³³ Sőt, magát Meskó altábornagyot és a Nádor-huszárok alezredesét, gróf Hoditzot is foglyul ejtették, akárcsak Meskó gyalogságának jelentős részét.

Maga az altábornagy visszaemlékezéseiben így számol be az addigi fényes katonai pályafutását méltatlan módon lezáró küzdelemről: „Amikor azonban másodszor előrenyomultunk, már kiterjedt vonalakban felvonult ellenséges lovassággal találtuk magunkat szemben. A nápolyi király állt ott 15 lovasezreddel, valamint talán 40 nagy löveg, mögöttük pedig

¹²⁵ *Amon* 1893. 279. o.

¹²⁶ *Dormándy* 1914. 280. o.

¹²⁷ Meskó 357. o.

¹²⁸ *Horstenau* 1911. 208., 211. o.

¹²⁹ *Amon* 1880. 494. o.

¹³⁰ *Bánlaky* 1941. 396. o.

¹³¹ *Amon* 1876. 75–76. o. és Meskó 357. o.

¹³² *Amon* 1876. 76. o.

¹³³ *Horsetzky* 1905. 240. o.

rengeteg, széles oszlopokban menetelő gyalogos. Egy dragonyos- és egy vértesezred azon nyomban kevéske huszáromra támadt, és vissza is vetette őket, jóllehet én magam még velük együtt vágóban támadtam, miután azonban visszavertek minket, a lovam pedig ezen támadás során egy szétrobbanó gránát darabjától a bal combján megsebesült, a Reinert-gyalogosok¹³⁴ egyik oszlopához vettem magam, a lovasság azonban ezt is azonnal körbevette, a dragonyosok és a vértések körbevették, majd ily módon fogságba ejtették.”¹³⁵

Meskó hadosztályának huszárjai, így a Nádor-huszárok is meglepően gyorsan rendezték soraikat, áttörtek az ellenséges lovasságon, és a heves üldözés ellenére sikerült elmenekülniük Freiberg irányába, ahová éjszaka meg is érkeztek, majd rögtön előőrsöket küldtek ki.¹³⁶ Ide vonult Paumgarten egész dandára is – amelynek a Nádor-huszárok továbbra is a kötelekében maradtak –, sőt a dandár utóvédjét is egyik osztályuk képezte a visszavonulás során.¹³⁷

A drezdai csatában részt vevő négy huszárezred közül (3., 4., 8., 12.) a legnagyobb veszteséget messze a Nádor-huszárok hat százada szenvedte el (24 halott, 62 sebesült, 57 fogoly, 35 eltűnt személy).¹³⁸ A csatában tanúsított vitézségüknek köszönhetően ugyanakkor az ezred tagjai között négy arany és négy ezüst vitézségi érmet, többeknek pedig pénzjutalmat osztottak ki.¹³⁹

Szeptember elején a Schwarzenberg vezette főszereg újból átkelt az Érchegegyesen, és Drezda felé nyomult előre, majd előrenyomulását beszüntetve, Aussignál foglalt állást, mivel a tábornagy megtudta, hogy Napóleon – aki közben visszaszorította Gebhard Leberecht von Blücher lovassági tábornok¹⁴⁰ poroszait – szintén ide vonult. Jelentősebb összeütközésre azonban nem került sor köztük sem ekkor, sem Napóleonnak szeptember 17-én Drezdából Nollendorf-Aussig felé végrehajtott előnyomulásakor.¹⁴¹ Így október első feléig mindössze portyázások és kisebb csatározások zajlottak cseh és elsődlegesen szász területeken.¹⁴²

Mindeközben, szintén szeptember elején, I. Ferenc mindhárom császári-királyi hadsereg számára egy-egy tartalék hadtest felállítását rendelte el, ezekbe kerültek beosztásra a huszárezredek 2. őrnagyi osztályai és a velita divíziók is.¹⁴³ Szeptember végén a dunai hadsereg előrelátható megszüntetése miatt az I. és II. tartalék hadtestet egyesítették, és Alsó-Ausztriában a Duna két partján diszlokálták. A II. számot ekkor az addigi III. számú belső-ausztriai tartalék hadtest kapta.

¹³⁴ Helyesen a 11. számú Rainer-főherceg gyalogezred.

¹³⁵ Meskó 360–361. o.

¹³⁶ *Amon* 1876. 77. o.

¹³⁷ *Uo.* 80. o.

¹³⁸ *Uo.* 293.

¹³⁹ *Uo.* 75–79. o.

¹⁴⁰ Majd csak a lipcsei csatát követően lépett elő tábornaggyá, vagyis marsallá.

¹⁴¹ *Bánlaky* 1941. 399. o.

¹⁴² *Hirtenfeld* 1857. 1071. o. és *Pizzighelli* 1897. 622. o.

¹⁴³ *Wlaschütz* 1903. 139. o.

Ez időben a szövetségesek nagyobb portyázókülönítményeket is alakítottak különféle alakulatokból, amelyek közt rendszerint huszárok is szerepeltek. Különösen két ilyen különítmény működése érdemel figyelmet. Az egyiket gróf Emanuel Mensdorff-Pouilly ezredes vezetésével már augusztusban, az Érchegeységen való átkelés előtt létrehozták a 4. huszárezred 1. őrnagyi osztályának 1. svadronjából, a 3. huszárezred alezredesi osztályából és két orosz kozákezredből.¹⁴⁴ A teljes létszám 1000 fő körül lehetett, de a lipcsei csata előestéjére ez 790-re csökkent.¹⁴⁵ Feladata a franciák visszavonulási és összeköttetési vonalainak nyugtalanítása, valamint szállítmányaik és hadiszereik zsákmányul ejtése volt.¹⁴⁶

A másik különítményt szeptember 3-án állították össze báró Johann Adolf von Thielemann cári altábornagy parancsnoksága alatt, szintén válogatott csapatokból: két orosz kozákezredből, négy svadron sziléziai lovasból, három svadron császári-királyi svalizsérből, a 8. számú Kienmayer-huszárezred ezredesi osztályának 1. svadronjából, továbbá négy ütegből. Létszáma kezdetben 2200 fő körül volt, azonban a lipcsei csata kezdetére 1300-ra csökkent.¹⁴⁷ Feladata az Erfurt és Lipcse közötti útszakasz szemmel tartása és – az előző alakulathoz hasonlóan – a konvojok, lőszerszállítmányok megsemmisítése, a franciák háttában lévő raktárak elpusztítása, a futárok elfogása és az ellenség Rajna felé történő hírközlésének zavarása, megbénítása volt.¹⁴⁸

Szeptember 10-én a két különítmény parancsnoka megegyezett a Lipcse és Drezda közötti úton való működésük összehangolásában.¹⁴⁹ Szeptember 21-én pedig egy időre egyesítették is erőiket. Sőt a Chemnitznél állomásozó Matvei Ivanovics Platov gróf kozák atamánt is segítségül hívták az Altenburg város elleni támadáshoz, mivel gróf Charles Lefebvre-Desnouettes hadosztály-tábornok, akivel 24-e óta már többször összecaptak, öt lovasdandárral és néhány zászlóalj gyalogsággal ide vonult.¹⁵⁰ Illéssy ezredes szintén parancsot kapott Schwarzenberg-től, hogy erre az akcióra a Nádor-huszárok három svadronjával csatlakozzon Platov gróf alakulatához, amely tizennégy pulk (ezred) kozákból, egy zászlóalj gyalogságból és két ágyúból állt.¹⁵¹

Thielemann és Mensdorff-Pouilly 28-án reggel kilenc órakor ért a város közelébe, de Platov egységei ekkor már javában harcban álltak, sőt az ellenség jelentős részét visszavonulásra is kényszerítették. A Mensdorff-Pouilly vezette elővéd francia vértésekbe ütközött, egy gyors támadással azonban teljesen szétverte őket. Az ellenség, tüzéségének fedezete alatt, Zeitz városa és az Elster folyón túli magaslatok irányába próbált visszahúzódnival, de Platov, Thielemann és Mensdorff-Pouilly lovasságának egyesített támadása hatalmas zúrvárat

¹⁴⁴ Mensdorff-Pouilly 473. o.; *Amon* 1893. 281. o.; *Amon* 1882. 387. o.

¹⁴⁵ *Hoer* 1913. Anhang II. 690. o.; Mensdorff-Pouilly 473. o.

¹⁴⁶ A magyar katona 200. o.

¹⁴⁷ *Amon* 1880. 496. o. és *Hoer* 1913. Anhang II. 690. o.

¹⁴⁸ *Amon* 1880. 496. o.

¹⁴⁹ *Amon* 1882. 409. o.

¹⁵⁰ *Amon* 1880. 501. o. és *Amon* 1882. 411. o.

¹⁵¹ *Amon* 1876. 84. o.

okozott köztük.¹⁵² Ennek során a Nádor-huszárok egyik kapitánya, Szerelem Antal különösen kitüntette magát, miután a legnagyobb kartácstűzben egy ellenséges ütegre támadt, és egy tarackot is zsákmányul ejtett.¹⁵³

Lefebvre elvesztette csaknem egész utóvédjét, és ami megmaradt, az is félig a felbomlás állapotába került. A tábornok hadteste végül, csaknem teljesen felőrölve, Weissenfels irányába vonult vissza, aminek során Mensdorff egészen Nauendorfig üldözte őket.¹⁵⁴ A franciák lovasság által cserbenhagyott gyalogságának nagy része, nem jutva át az Elster túlsópartjára, a város előtt található gyárépületbe vette be és barikádozta el magát.

Thielemann önkénteseket kért megtámadásukhoz: kozákok, svalizsének, magyar és porosz huszárok egyaránt jelentkeztek. Kezdetben karabélyaikból tüzeltek az ezúttal gyalogossá átvedlett lovasok, majd szétrobbantották az ajtókat és a barikádokat, vagy ahol ez nem sikerült, ott az ablakokon át hatoltak be szablyával a kézben. A sötétség beálltára sikerült végül megtisztítani a hatalmas épületet a kétségbeesetten küzdő franciáktól. A nap során az ellenfél számtalan embert vesztett halottakban és foglyokban egyaránt. Egy ezredes, 55 tiszt és 1380 ember esett fogságba, valamint több mint 400 lovat is zsákmányoltak a szövetségesek, akiknek vesztesége 300 fő volt.¹⁵⁵ Az öldöklő küzdelem során a Nádor-huszárok közül 9 fő és 12 ló elesett, 17 ember és 6 ló megsebesült, végül 6 fő és 6 ló fogságba esett.¹⁵⁶

Az ezred soraiból ugyanakkor többen ki is tüntették magukat. Például Platov gróf Schwarzenbergnek küldött jelentésében kiemelte Illéssy ezredes bátorságát, körültekintését és eszességét. Szerelem Antal pedig utóbb elnyerte az orosz Szent Vlagyimir Rend IV. osztályát. A legénység tagjai közül ugyanakkor Kordás Mihály kiérdemelte az arany, Borbély Mátyás pedig az ezüst vitézségi érmet.¹⁵⁷

Szeptemberben és október első heteiben a franciák helyzete egyre súlyosabbá vált, miután hadseregük létszáma nagymértékben zsugorodott a szakadatlan erőltetett menetek és az éhség következtében.¹⁵⁸ A bajor, szász és egyéb vazallus német katonák ugyanakkor tömegesen dezertáltak, sőt Bajorország át is állt a szövetségesek oldalára. Míg ugyanis a háború Franciaország számára kezdte elveszíteni nemzeti jellegét, addig egész Németországot a nemzeti felszabadító mozgalom láza hatotta át.¹⁵⁹

Mivel a koalíció erői mindenhol előrenyomultak, Napóleon – feladva Elba menti állásait – Lipcse körül vonta össze hadait.¹⁶⁰ A szövetségesek értesültek erről, és miután úgy ítélték meg, hogy a helyzet kedvező az ellenség megsemmisítésére, október 13-án az alten-

¹⁵² *Amon* 1882. 411–412. o. és *Amon* 1880. 501–502. o.

¹⁵³ *Amon* 1876. 85. o. Az 1775 és 1843 között élt vitéz katona utóbb, 1834-ben az ezred parancsnoka lett, 1841-ben pedig elnyerte a vezérőrnagyi kinevezést is.

¹⁵⁴ *Amon* 1882. 412. o.

¹⁵⁵ *Amon* 1880. 502. o.

¹⁵⁶ *Amon* 1876. 85.

¹⁵⁷ Uo. 85–86. o.

¹⁵⁸ *Lefebvre* 1975. 655–656. o.

¹⁵⁹ *Tarle* 1963. 275–276. o. és *Tulard* 1997. 437. o.

¹⁶⁰ *Berkó* 1954. 184. o.

burgi főhadiszálláson Schwarzenberg elrendelte a főerőknek a Saale és a Pleisse folyók közötti egyesítését.¹⁶¹

Ezzel együtt szükségessé vált, hogy az ellenfél erejét és állásait közelebbről felmérjék, ezért 14-én gróf Peter (Pjotr Krisztianovics) Wittgenstein cári lovassági tábornok vezetésével nagyszabású fegyveres felderítést hajtottak végre.

Ez a Lipszétől nyolc kilométerre, délkeletre fekvő Liebertwolkwitz mellett nagy lovas-ütközethez vezetett a franciákkal. Már ekkor hatalmas seregrészek csaptak össze, előre jelezve a közelgő döntő küzdelem gigantikus méreteit. A Wittgenstein parancsnoksága alatt álló szövetségesek és a Murat marsall vezette franciák egyaránt körülbelül 70 000 fővel vettek részt az összecsapásban, amelyben ott harcolt két magyar huszárezred is, köztük a Nádor-huszárok.¹⁶² Wittgenstein alárendeltségébe helyezték ugyanis a gróf Johann von Klenau lovassági tábornok vezette IV. császári-királyi hadtestet, amely 14-én reggel Thrämaról Liebertwolkwitz felé nyomult előre, elővédjét pedig báró Johann Friedrich von Mohr altábornagy hadosztálya alkotta, kötelékében a Ferdinánd-főherceg- és a Nádor-huszárezredekkel, amelyek négy, illetve hat svadronnal vettek részt a küzdelemben.

Miután a felderítés elérte célját, Wittgenstein beszüntette a további támadást, a küzdelem pedig a sötétség beálltáig tartó kölcsönös ágyúzássá alakult át. A franciák az ütközetben 1000 halottat vesztek, 500 emberük pedig fogságba esett. A császári-királyi IV. hadtest 195 halottat és 877 sebesültet veszített, 136 fő fogságba esett, 172-en pedig eltűntek.¹⁶³ A Nádor-huszárezred vesztesége három halott és hét sebesült volt, elesett továbbá nyolc lovuk is, kettő pedig megsebesült.¹⁶⁴

Két nappal később, október 16-án reggel nyolc órakor, egy esős, borongós, hideg szombati napon a szövetségesek három irányban megindított támadásával pedig kezdetét vette az újkor addig vívott legnagyobb csatája, amely „a népek csatája” néven vonult be a világtörténelembe.¹⁶⁵ Az erőviszonyok az első napon még viszonylag kiegyenlítettek voltak, Schwarzenberg 193 000 emberével és 893 lövegével szemben Napóleon 173 000 katonával és 700 löveggel vehette fel a harcot. A következő két nap során azonban drámai változások álltak be: míg Napóleon hadereje az erősítések beérkeztével is csak 190 000 főre nőtt, addig a szövetségesek több mint 110 000 főnyi erősítést vonhattak magukhoz, s így létszámuk a 300 000-et is meghaladta.

A szövetségesek előrenyomulásából három különálló harctér keletkezett, melyeken a következő összecsapások mentek végbe: a közvetlenül Schwarzenberg és Napóleon irányítása alatt álló erők között a wachauinak nevezett ütközet, a gróf Gyulay Ignác táborszernagy és a gróf Henri Gatien Bertrand hadosztály-tábornok parancsnoksága alatt lévő seregrészek

¹⁶¹ *Markó* 1943. 141. o.

¹⁶² Uo. 142–143. o.

¹⁶³ *Hoer* 1913. Anhang IV. 737. o.

¹⁶⁴ *Amon* 1876. 93. o. Maximilian von Hoer szerint ugyanakkor a Nádor-huszárok vesztesége: két halott, kilenc sebesült és öt eltűnt volt, vagyis összesen 16 főre rúgott; lásd *Hoer* 1913. Anhang IV. 737. o.

¹⁶⁵ *Markó* 1943. 144. o.

között a lindenai, végül a Blücher lovassági tábornok, illetve a Michel Ney marsall vezette csapatok között a möckerni ütközet.¹⁶⁶

Jelen tanulmányunkban a csata vonatkozásában, természetesen, alapvetően csak a Nádor-huszárok szerepére térünk ki.

Az első napon a Wachau ellen támadó főerők jobbszárnyát Klenau hadteste képezte, benne a 3. és 12. huszárezreddel, megerősítve a porosz Hans Ernst Karl von Ziethen vezérőrnagy dandárával és Platov gróf kozákjaival. Feladatuk Liebertwolkwitz és az azt övező magaslatok bevétele volt. Az egyik gyalogezred ugyan elfoglalta a helységet, azonban rögtön vissza is szorították.¹⁶⁷ A hevesen tomboló harc ide-oda hullámozott, míg végül dél körül Napóleon úgy döntött, ellentámadásba megy át, megkísérelve az áttörést a centrum és a jobbszárny ellenében.¹⁶⁸ Macdonald és Mortier marsallok túlereje Kolmberg térségében lassan vissza is szorította Klenaut, aki kis híján maga is fogságba esett, de végül a centrumhoz hasonlóan a harc itt is álló jelleget öltött, majd fokozatosan ágyúzásba ment át.¹⁶⁹

A Kolmberg körüli harcok alatt Horace François Sebastiani francia hadosztály-tábornok megjelent lovasságával Seyffertshayn és Klein-Pössna között, ahol heves lovascsata vette kezdetét. Ebben a Nádor- és a Ferdinánd-huszárok is részt vettek. Az erős ágyútűzben azonban a lehengerlő túlerő ellen nem tudták tartani magukat. A Nádor-huszárok két svadronja például három ezrednyi vértessel szállt szembe, és csak rendkívüli vitézségüknek köszönhették, hogy nem gázolták le őket. Végül sikerült a lovasságnak a Gross-Pössna, Fuchshayn és Seyffertshayn melletti állásaikba visszavonulni, amelyeket a gyalogsággal együtt tovább védelmeztek.¹⁷⁰

Összességében 16-án a franciák Lipcsétől délre és nyugatra sikeresen tartották magukat, északon viszont a szövetségesek visszaszorították őket a városra.¹⁷¹ 17-ére Schwarzenberg először a támadás folytatását rendelte el, de a tartós esőzés miatt keletkezett nagy sárban a kiadott intézkedések oly nagy késésekkel jutottak el a parancsnokságokhoz, hogy a fővezér végül jobbnak látta a támadást 18-ára halasztani. Ezt egyébként a csapatok kimerültsége is indokolta tette.¹⁷² 17-én ezért csak Lipcsétől északra és nyugatra került sor alárendeltebb jelentőségű harcokra.¹⁷³

Másnap, 18-án reggel nyolc órakor viszont az egész vonalon megindultak a szövetséges csapatok.¹⁷⁴ Napóleon célja azonban már csak az előző este elrendelt visszavonulás biztosítása volt.¹⁷⁵

¹⁶⁶ *Bánlaky* 1941. 401. o.

¹⁶⁷ *Amon* 1876. 94–95. o. és *Amon* 1893. 290–291. o.

¹⁶⁸ *Markó* 1943. 145–146. o. és *Bánlaky* 1941. 402. o.

¹⁶⁹ *Bánlaky* 1941. 402. o. és *Amon* 1876. 95. o.

¹⁷⁰ *Amon* 1876. 96–97. o.

¹⁷¹ *Bánlaky* 1941. 403. o.

¹⁷² *Markó* 1943. 147. o.

¹⁷³ *Amon* 1876. 101. o.

¹⁷⁴ *Markó* 1943. 151. o.

¹⁷⁵ *Horsetzky* 1905. 149. o.

A szövetségesek jobbszárnyán Leontyij Leontyjevics Bennigsen cári lovassági tábornok csapatai két oszlopban álltak Fuchshayn és Seyffertshayn települések mellett. Az egyik oszlop feladata az ellenség balszárnyának megtámadása Liebertwolkwitznál, a másiké pedig a balszárny átkarolása volt Klein-Pössnán keresztül. Klenau hadteste az első oszlopban állt Gross-Pössnánál, és a parancs szerint innen kellett támadást indítania a franciák Liebertwolkwitznál lévő erős és elsáncolt állásai ellen, amint a második oszlopban álló Bubna-hadosztály átkarolása kezd kibontakozni.¹⁷⁶

Utóbbi seregetest előre is nyomult Klein-Pössnáiig, majd ellenállásba nem ütközve, birtokba vette a települést.¹⁷⁷ Klenau hadteste azonban ezt be sem várva, a kiadott parancstól eltérően nem nyolc, hanem már hét óraker támadásra indult, miután az előőrsök hajnalban jelentették, hogy a franciák, többek közt, Liebertwolkwitzból is visszavonták erőiket, és a helységet már csupán erősebb hátvédosztagok tartják megszállva.¹⁷⁸ A hadtest elővédjét alkotó Paumgarten-dandár, kötelékében a 3. és a 12. huszárezreddel, Kolmberg és Liebertwolkwitz irányába nyomult előre. Útközben csak egy gyenge lovasosztályt találtak, amelyet minden nehézség nélkül visszavertek, majd rövid harc után Liebertwolkwitzot is birtokba vették. Ezután Klenau a Holzhausen nevű helység ellen indult támadásra. A franciák ezt keményen védték, de két császári-királyi gyalogezrednek többszöri rohammal végül sikerült a települést elfoglalnia, majd a továbbiakban is megtartania.¹⁷⁹

Ezzel egyidejűleg Zuckelhausen birtokáért is kemény és hosszú küzdelem bontakozott ki.¹⁸⁰ Miután a franciák e települést is kiürítették, Klenau egész lovassága az üldözésükre indult, és egészen a Stötteritz nevű falu mögötti utolsó állásaikig vetette vissza őket, és közben még három ágyút is zsákmányul ejtett. A Nádor-huszárok mindvégig az elővédben harcoltak hősiesen, de egyúttal jelentős veszteségeket is elszenvedtek, különösen Holzhausennél és Stötteritznél.¹⁸¹

Délután a küzdelem fokozatosan hatástalan ágyúzássá változott át, az éjszaka beálltával pedig a franciák előőrseik védelme alatt Lipcsébe húzódtak vissza.¹⁸² Másnap így már közvetlenül Lipcse birtoklásáért folyt a harc. Napóleon azonban már délelőtt elhagyta a várost, amelynek védelmét Macdonaldra és Poniatowskira bízta.¹⁸³

A szövetségeseknek dél körül sikerült behatolniuk a városba, ahol hihetetlen kavardás támadt,¹⁸⁴ és a délután folyamán Lipcse végérvényesen a szövetségesek birtokába került.¹⁸⁵

¹⁷⁶ *Markó* 1943. 150. o.

¹⁷⁷ *Amon* 1898. 331. o.

¹⁷⁸ *Amon* 1876. 102. o. és *Markó* 1943. 151. o.

¹⁷⁹ *Amon* 1876. 102–103. o.

¹⁸⁰ *Amon* 1893. 292. o.

¹⁸¹ *Amon* 1876. 103. o.

¹⁸² *Bánlaky* 1941. 406. o. és *Markó* 1943. 153–154. o.

¹⁸³ *Hausser* 1913. 863. o. Más források szerint Napóleon már az ezt megelőző éjszaka elvonult; lásd *Leitfaden* 115. o.

¹⁸⁴ *Bánlaky* 1941. 406. o. és *Markó* 1943. 154. o.

¹⁸⁵ *Bánlaky* 1941. 406. o.

A város elleni rohamban azonban a Nádor-huszárok nem vettek részt.¹⁸⁶

A mindkét fél részéről óriási áldozatokat követelő, monumentális összecsapásban részt vevő hét császári-királyi huszárezred közül a legnagyobb veszteséget – a drezdai csatához hasonlóan – ezúttal is a Nádor-huszárok szenvedték el. A tisztek közül elesett kettő (báró Vécsey Károly másodkapitány és Sarfitzky István alhadnagy), a legénység tagjai közül pedig 27 fő. Megsebesült továbbá két tiszt, valamint 40 fő a legénységből. Végül fogságba esett egy fő, nyolcan pedig eltűntek a csatában. A teljes veszteség tehát 80 főre rúgott. Ezenfelül a lovak közül elpusztult 55 darab, 49 megsebesült, egy fogságba esett, egynek pedig nyoma veszett a csata forgatagában.¹⁸⁷

Természetesen ezúttal is jó néhányan kitüntették magukat vitézségükkel. Így Schön József közhuszár elnyerte az arany, Szedmák Péter és Tóth István huszárok pedig az ezüst vitézségi érmet. Továbbá, a legénység tagjai közül többen pénzjutalomban részesültek.¹⁸⁸

A szövetséges főparancsnokság már 18-án este, amikor nyilvánvalóvá vált a francia visszavonulás, kiadta parancsait az üldözésre. Klenau hadtestét, alárendeltségében a Nádor-huszárokkal, eredetileg Pegau település irányába küldték, de 21-én, megváltoztatva ezt a rendelkezést, Drezdához vezényelték, hogy csatlakozzon a várost körülzáró erőkhöz.¹⁸⁹ Beérkezésüket követően a Nádor-huszárokat előőrsszolgálatra osztották be a város előterében. Miután a francia helyőrség november 11-én kapitulált, az ezredet Ludwigsburgba vezényelték, ahová december 30-án érkezett be.¹⁹⁰ A visszavonuló Napóleon Rajnáig való üldözésében ennek következtében a Nádor-huszárezred nem vett részt.

A francia császár november 2. és 4. között kelt át a Rajnán Mainznál. Ekkorra azonban rengeteg embert veszített egyrészt a harcok, másrészt pedig a seregében dúló tífusz miatt.¹⁹¹ Ráadásul Németország mellett ekkorra már Spanyolország is elveszett számára, miután a Lord Wellington altábornagy¹⁹² vezette brit–portugál–spanyol hadsereg még június 21-én döntő győzelmet aratott Vitorianál a félszigeten állomásozó francia erők felett.¹⁹³ A napóleoni „Nagy Birodalom” ezáltal megszűnt létezni, sőt a szövetségesek több irányból várható betörése immár magát Franciaországot fenyegette.¹⁹⁴

A szövetséges főcsapat november 4-én ért a Majna menti Frankfurtba, majd másnap Schwarzenberg is megérkezett, és itt rendezte be főhadiszállását.¹⁹⁵ A Rajnát a szövet-

¹⁸⁶ *Amon* 1882. 401. o.

¹⁸⁷ *Hoer* 191. Anhang V. 740. o. Az ezredtörténet fentiekől némileg eltérő adatokat közöl; vö. *Amon* 1876. 97., 99., 103. o.

¹⁸⁸ *Amon* 1876. 100–101. o.

¹⁸⁹ Uo. 108. o.

¹⁹⁰ Uo. 108–110. o.

¹⁹¹ *Horsetzky* 1905. 251. o. és *Lefebvre* 1975. 657. o.

¹⁹² A legendás brit hadvezér és politikus, Arthur Wellesley csak 1813 nyarán, a vitoriai csata után nyerte el a tábornagyi rangfokozatot, a Wellington hercege (Duke of Wellington) címet pedig csupán a hatodik koalíciós háborút követően, 1814. május 3-án. A fenti időpontban még „csak” a Wellington ögrófja (márkija) címet viselte.

¹⁹³ *Tulard* 1997. 488. o.

¹⁹⁴ *Lefebvre* 1975. 658. o.

¹⁹⁵ *Amon* 1898. 337. o. és *Hirtenfeld* 1857. 1073. o.

ségesek azonban egyelőre nem lépték át, így lényegében fegyvernyugvás állt be, amellyel egyúttal véget ért az őszi hadjárat.¹⁹⁶ Schwarzenberg ugyanis szükségesnek látta a csapatok pihentetését, létszámuk és felszerelésük kiegészítését, mivel nem akart „mezítláb és rongyokban megkezdeni egy téli hadjáratot”.¹⁹⁷ Mindössze Hollandiában, valamint az Elba és az Odera menti erődök körül folytak tovább a harcok.¹⁹⁸

A komolyabb hadműveletek december 21-én vették újra kezdetüket, amikor a Schwarzenberg vezette főszereg három ponton átkelt a Rajnán, majd hamarosan, január 1-jén, Blücher marsall porosz és orosz erői is átkeltek a határ folyón, miáltal kezdetét vette a franciaországi hadjárat. Ennek során a császári-királyi haderő Svájc, Blücher a Közép-Rajna, Friedrich Wilhelm von Bülow porosz és Ferdinand von Wintzingerode cári tábornok pedig valamivel később, Németalföld irányából nyomult előre.¹⁹⁹

A Nádor-huszárok január 1-jén Ludwigsburgból szintén továbbvonultak Basel irányába, ahová végül 17-én értek be. Az eredeti rendelkezés szerint Moritz Liechtenstein herceg, altábornagy könnyű hadosztályába kerültek volna beosztásra. A hadsereg után vonuló I. Ferenc azonban január 16-i legfelsőbb leiratával az ezredet maga mellé rendelte a császári táborban történő szolgálatra.²⁰⁰ Így az ezred első három osztálya az 1814. évi hadműveletek során jelentősebb akciókban nem vett részt.

Maga Illéssy ezredes így ír minderről: „Dresda városának bevétele, nagy Ostromlása alatt a Forpostokat²⁰¹ Commandiroztam, mindennapi többszöri ütközetek között a gyakran a Városból kirohant Francziákkal. – Dresdát Novemberbe bevévén; Ő Felsőge kegyelmes Fejedelmünk Ezeredemmel együtt azon szép kifejezettel Maga Személye mellé venni méltóztatott úgy mondván, hogy »Én Óbester Urat Ezredjével választottam ki magam mellé, hogy én mellettem légyen, és az én Személyemet a’meddig míg ezen háború tart Franciaországba minden veszedelmektől bátorságossá tegye, mert Én ezen jeles Regimentbe, és ennek ezeredes Kapitányába nagyon bízok«. Ezen parantsolatot vévén Rostag²⁰² nélkül Dresdától ő felsége Személyéhez Basel városába, Helvetiába²⁰³ masiroztam, a hol ő felségénél magamat jelentém, azon kegyes Declarációját²⁰⁴ ismét maga kegyelmessen kinyilatkoztatni méltóztatatta – így mind addig, a meddig ezen Háború tartott, Párist bevettük, a Békesség Párisba megkötetett és ő Felsőge Frantzia Országból Bétsbe vissza nem jött, szünetlen ő felsége Személye mellett voltam, ő Felsőgét mindenütt Regimentemmel kísértem, a Feö Udvari Quártélyába laktam, Ő Felsőgével ebédeltem. Sokszor közel lévén az ellenség e végre kiküldött lappangó katonái; magam személyemnek tökéletes feláldozattyával ő Felsőgét

¹⁹⁶ *Bánlaky* 1941. 407. o.

¹⁹⁷ *Horsetzky* 1905. 257. o. és *Nosziczki-Thurzó* 1914. 323. o.

¹⁹⁸ *Horsetzky* 1905. 257. o.

¹⁹⁹ *Amon* 1876. 112. o.; *Horsetzky* 1905. 259. o.; *Nosziczki-Thurzó* 1914. 324. o.

²⁰⁰ *Amon* 1876. 110–111. o.

²⁰¹ Előőrsöket.

²⁰² Helyesen: Rasttag, vagyis pihenőnap.

²⁰³ Svájc latin neve.

²⁰⁴ Nyilatkozat, kijelentés.

minden kigondolható veszedelemtől meg oltalmaztam. Sokszor magam személyesen éjtszakánként a' mezőn strázsáltam; mely nagy Szolgálatomat ő Felsége sok ízben legnagyobb leereszkedéssel, kegyességgel köszönte meg.”²⁰⁵

Februárban ugyanakkor beérkezett a franciaországi hadszíntérre az ezred előző évben felállított hat velita svadronja, amelyeket a Liechtenstein-féle könnyű hadosztályba osztottak be, mintegy kárpótlásul az ezred első három osztálya helyett. A veliták egyébként kisebb harcértékük miatt főként alegységenként kerültek alkalmazásra, elsődlegesen portyázással, felderítéssel, előőrsszolgálatlaltal és járőrözéssel megbízva.²⁰⁶

A franciák több mint két hónapon át tudták lassítani a szövetséges hadak előrenyomulását, amelyek csak március végén – miután újra egyesültek – tudták elfoglalni Párizst. A francia fővárost ugyanis Napóleon távollétében marsalljai feladták.²⁰⁷ Így a császár április 6-án, miután szinte mindenki elhagyta, kénytelen volt lemondani trónjáról, először fia javára, később pedig – a győztesek követelésére – feltétel nélkül.²⁰⁸

A Napóleon felett aratott győzelmet követően, április 15-én került sor I. Ferenc ünnepélyes bevonulására Párizsba, amelynek során a díszes menet élén a Nádor-huszárezred haladt.²⁰⁹ Az ekkor ifjú gyalogsági tisztként Párizsban tartózkodó báró Jósika Miklós, a későbbi neves regényíró, a következőket írta a bevonulás kapcsán: „Mikor a párizsiak, a poros, szennyes, kissé rongyos palatinális huszárokat, kik ez időben a császárt kísérték [...] bevonulni látták, felkiáltottak: Voilà la troupe aguérrie!”²¹⁰ Nagyon tetszetek Párizsban.”²¹¹

Huszárjaink ezt követően is kaptak néhány komoly megtiszteltetésnek számító megbízatást. Így április végén néhány svadronjuk kísérte – Illéssy ezredessel az élen – egészen Dijonig Napóleon feleségét, Mária Lujzát, miután az elhagyta Párizst.²¹² Majd május 22-én, továbbra is az uralkodót kísérve, immár hazafelé tartó útján, elindultak franciaországi állomáshelyükről.²¹³

Utóbb, augusztus 12-én díszbe öltözötten vonultak be Pozsonyba, augusztus 23-án pedig Pest-Budára, ahol József nádor is fogadta és megszemlélte őket. Hamarosan azonban ismét továbbvonultak, miután a hadvezetés újra Kecskemétet és környékét jelölte ki számukra békeállomásul, ahová végül augusztus 27-én érkeztek be. Itt az új békehadrend szerint gróf Ludwig Karl Folliot de Crenneville altábornagy hadosztályába és Joseph von Haecht vezérőrnagy dandárába nyertek beosztást.²¹⁴

²⁰⁵ Illéssy 1826, 1831. 12–13. o.

²⁰⁶ Amon 1876. 116., 118. o.

²⁰⁷ A magyar katona 206–207. o.

²⁰⁸ Nosziczi-Thurzó 1914. 331. o.

²⁰⁹ Amon 1876. 111., 121. o.

²¹⁰ Ez ám a harcedzett csapat! (francia)

²¹¹ Jósika 1977. 264. o.

²¹² Amon 1876. 124. o. és Illéssy 1826, 1831. 14–15. o.

²¹³ Amon 1876. 124. o.

²¹⁴ Uo. 125–126. o.

Októberben rövid időre Budára vonultak, ahol a Ferenc császárral együtt ideérkező orosz cár és porosz király is megszemlélte őket, minek során huszárjaink ezúttal is nagy tetszést arattak.²¹⁵

A következő esztendőben, miután Napóleon március 1-jén újra visszatért Franciaországba, a Nádor-huszárok is mozgósításra kerültek, és március 10-én elvonultak Kecskemét központú állomáshelyükről. Előbb a Felső-Rajnához, majd Franciaországba vonult az ezred. Mivel azonban a brit és porosz erők még a császári-királyi erők felvonulása alatt, Waterloonál döntő vereséget mértek a francia császárra, a Nádor-huszároknak már csak kisebb csetepatékban kellett részt venniük a franciaországi bevonulás során.²¹⁶

A hadszíntérre vonulás idején az ezred élén is változás történt, miután Illéssy ezredes – május 1-jei udvari haditanácsi rendelet alapján – április 30-i hatállyal vezérőrnagyi kinevezést nyert. Helyére május 24-én – május 14-i visszamenőleges hatállyal – gróf Hoditz alezredes kapott ezredesi és ezredparancsnoki kinevezést.²¹⁷

Az ezred, a megszálló erők részeként, egészen 1815 októberéig maradt Franciaországban, majd október 9-én vonult el új, magyarországi békeállomására, Gyöngyösre, ahová 1816. január 9-én érkezett be. Mindeközben – az 1815. november 20-án megkötött második párizsi béke révén – a napóleoni háborúk kora, és ezzel együtt az ezred történetének első meghatározó időszaka hivatalosan is lezárult.²¹⁸

RÖVIDÍTÉSEK

OSZK Kt	Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
ÖStA KA	Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv
HKR	Wiener Hofkriegsrat
ML	Personalunterlagen, Musterlisten
MS/Tg.	Manuskripte zur Truppengeschichte, 17. Oberstleutenant Langnider: Materialien und Konzepte zur Regimentsgeschichte des Husarenregiments Nr. 12.
ST	Personalunterlagen, Standestabellen

²¹⁵ *Amon* 1876. és *Illéssy* 1826, 1831. 14. o.

²¹⁶ *Amon* 1876. 136–137. o. és *Wrede* 1901a. 298. o.

²¹⁷ ÖStA KA ST Husarenregiment Nr. 12. 1815. Monattabelle pro Mayo. Karton-Nr. 7817.

²¹⁸ *Amon* 1876. 142. o.

BIBLIOGRÁFIA

- A magyar katona A magyar katona vitézségének ezer éve. II. k. Szerk. *Pilch Jenő*. Budapest, [é. n.]
- Amon* 1876. *Amon von Treuenfest, Gustav Ritter*: Geschichte des k.k. 12. Huszaren-Regiments. 1800–1850 Palatinal; 1850–1875 Graf Haller; 1875 von Fratricsevics. Wien, 1876.
- Amon* 1878. *Amon von Treuenfest, Gustav Ritter*: Geschichte des k.k. 11. Huszaren-Regimentes Herzog Alexander v. Württemberg. 1762 bis 1850 Székler Grenz-Huszaren. Wien, 1878.
- Amon* 1880. *Amon von Treuenfest, Gustav Ritter*: Geschichte des k.k. Huszaren-Regimentes Alexander Freiherr v. Koller Nr. 8. Von seiner Errichtung, 1696–1880. Wien, 1880.
- Amon* 1882. *Amon von Treuenfest, Gustav Ritter*: Geschichte des k.k. Huszaren-Regimentes Freiherr von Edelsheim-Gyulai Nr. 4. Von seiner Errichtung, 1734–1882. Wien, 1882.
- Amon* 1885. *Amon von Treuenfest, Gustav Ritter*: Geschichte des k.k. Feldmarschall Graf Radetzky Huszaren-Regimentes Nr. 5. Wien, 1885.
- Amon* 1893. *Amon von Treuenfest, Gustav Ritter*: Geschichte des k.k. Hußaren-Regimentes Nr. 3. Feldmarschall Andreas Graf Hadik von Futak. Wien, 1893.
- Amon* 1898. *Amon von Treuenfest, Gustav Ritter*: Geschichte des k. und k. Husaren-Regimentes Kaiser Nr. 1. Wien, 1898.
- Bánlaky* 1941. *Bánlaky József*: A magyar nemzet hadtörténelme. Huszadik rész. A francia háborúk időszaka, 1792–1815. Budapest, 1941.
- Barcy* 1991. *Barcy Zoltán*: Évszázadok egyenruhái. Budapest, 1991.
- Berkó* 1954. *Berkó István*: Magyarok az 1813–15. évi felszabadító háborúban. *Hadtörténelmi Közlemények*, Új folyam 1. (1954) 3–4. sz. 179–206. o.
- Bodart* 1908. *Bodart, Gaston*: Militär-historisches Kriegs-Lexikon (1618–1905). Wien–Leipzig, 1908.
- Botka* 2000. *Botka János*: Kunok-jászok katonáskodása és ünnepi bandériumai. Lakitelek, 2000.
- Botka* 2010. *Botka János*: Kunok-jászok katonáskodása és bandériumi hagyományai. *Zounok*, 25. (2010) 9–80. o.
- Criste* 1913. *Criste, Oskar*: Österreichs Beitritt zur Koalition. (Geschichte der Kämpfe Österreichs. Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz. Befreiungskrieg 1813 und 1814. I. Bd.) Wien, 1913.

- Dedekind* 1879. *Dedekind, Franz*: Geschichte des k. k. Kaiser Franz Joseph I. Dragoner-Regimentes Nr. 11, von seiner Errichtung, 20. Dezember 1688, bis 6. Mai 1879. Wien, 1879.
- Dormándy* 1914. *Dormándy Géza*: Magyar csapatok az 1813. évi drezdai csatában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 15. (1914) 1. sz. 76–113., 2. sz. 262–281., 3. sz. 442–457. o.
- Farkas* 1901. *Farkas Emőd*: A 12. huszárezred jubileuma. *Vasárnapi Ujság*, 48. (1901) 34. sz. 549–550. o.
- Friederich* 1903. *Friederich, [Rudolf]*: Geschichte des Herbstfeldzuges 1813. (Geschichte der Befreiungskriege 1813–1815. I. Bd.) Berlin, 1903.
- Gräffer* 1804. *Gräffer, [August]*: Geschichte der kaiserl. königl. Regimenter, Corps, Bataillons, und anderen Militär-Branchen; seit ihrer Errichtung bis zu Ende des Feldzuges 1799. II. Bd. Neue unveränderte Ausgabe. Wien, 1804.
- Hajdu* 1999. *Hajdu Tibor*: Tisztikar és középosztály, 1850–1914. Ferenc József magyar tisztjei. Budapest, 1999.
- Hausser* 1913. *Hausser Henrik*: Az 1813. évi események rövid vázlata. *Magyar Katonai Közlöny*, 6. (1913) 10. sz. 855–863. o.
- Hirtenfeld* 1857. *Hirtenfeld, [Jaromir]*: Der Militär-Maria-Theresien-Orden und seine Mitglieder. Bd. II. Wien, 1857.
- Hoen* 1913. *Hoen, Maximilian von*: Feldzug von Leipzig. (Geschichte der Kämpfe Österreichs. Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz. Befreiungskrieg 1813 und 1814. V. Bd.) Wien, 1913.
- Horsetzky* 1905. *Horsetzky, Adolf von*: Kriegsgeschichtliche Übersicht der wichtigsten Feldzüge in Europa seit 1792. Sechste, neubearbeitete Auflage. Wien, 1905.
- Horstenau* 1911. *Horstenau, Edmund [Glaise von]*: Die Division Mesko bei Dresden 1813. *Österreichische Militärische Zeitschrift*, 88. (1911) 2. Heft, 189–232. o.
- Horstenau* 1913. *Horstenau, Edmund Glaise von*: Feldzug von Dresden. (Geschichte der Kämpfe Österreichs. Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz. Befreiungskrieg 1813 und 1814. III. Bd.) Wien, 1913.
- Horváth* 1972. *Horváth Árpád*: Tolna vármegye és az utolsó nemesi felkelés. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből. III. k. Szerk. *Puskás Attila*. Szekszárd, 1972. 93–183. o.

- Illéssy* 1826, 1831. *Illéssy Sándor*: Igen rövid, leg kisebb ditsekedés, vagy nagyobbítás nélkül való le írása életének az alól irtnak. Debrecen, 1826, 1831. Kézirat. Az Illéssy-család tulajdonában.²¹⁹
- Jósika* 1977. *Jósika Miklós*: Emlékirat. Szerk., az utószót és a jegyzeteket írta *Győri János*. [Budapest], 1977.
- Kerchnawe* 1912. *Kerchnawe, Hugo*: Das k. k. Auxilarkorps unter Fürst Schwarzenberg im Feldzuge 1812. *Österreichische Militärische Zeitschrift*, 89. (1912) 10. Heft, 1571–1593. o.
- Lefebvre* 1975. *Lefebvre, Georges*: Napóleon. Ford. *Józsa Péter*. Budapest, 1975.
- Leitfaden Leitfaden der Allgemeinen Kriegsgeschichte. Zweiter Band. Zweite Auflage. Wien–Seidel, 1900.
- Liptai – Borus* 1984. Magyarország hadtörténete két kötetben. I. k. A honfoglalástól a kiegyezésig. Főszerk. *Liptai Ervin*. Szerk. *Borus József*. Budapest, 1984.
- Markó* 1943. *Markó Árpád*: Sorsdöntő csaták. Budapest, 1943.
- Markó* 1957. *Markó Árpád*: A Bercsényi család legutolsó tagja, gróf Bercsényi László huszáralezredes, 1781–1835. *Hadtörténelmi Közlemények*, Új folyam 4. (1957) 1–2. sz. 227–240. o.
- Mensdorff-Pouilly* Tagebuch des Streifkorps unter Führung des k.k. Oberst Emanuel Grafen von Mensdorff-Pouilly (21. August bis 10. Dezember 1813.) [Ismertetés]. *Hadtörténelmi Közlemények*, 14. (1913) 3. sz. 472–473. o.
- Meskó* Kurze Darstellung der Lebensgeschichte des Generalen Baron Mesko geschrieben blos für die Nachkommenschaft seiner eigenen Familie. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Germ. 1294.
- Mikaberidze* 2005. *Mikaberidze, Alexander*: The Russian Officer Corps in the Revolutionary and Napoleonic Wars, 1792–1815. Staplehurst–New York, 2005.
- Nagy* 2001. *Nagy István*: Az austerlitz-i csata. *Aetas*, 16. (2001) 2. sz. 50–79. o.
- Nagy-L.* 2020. *Nagy-L. István*: A császári-királyi hadsereg magyarországi tábornokai, 1787–1815. Budapest, 2020.
- Nosziczi-Thurzó* 1914. *Nosziczi-Thurzó Kálmán*: Az 1814. évi franciaországi hadjárat. *Magyar Katonai Közlöny*, 7. (1914) 4. sz. 320–331. o.
- Nyakas* 1987. *Nyakas Miklós*: Nánási Oláh Mihály hajdúkerületi főkapitány, 1760–1838. Hajdúböszörmény, 1987.

²¹⁹ A kézirat rendelkezésemre bocsátásáért ezúton is szeretném kifejezni köszönetemet Illéssy Ádámnak.

- Pilch* 1913. *Pilch Jenő*: Magyar csapatok az 1812. évi hadjáratban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 14. (1913) 1. sz. 1–43., 2. sz. 195–233., 3. sz. 395–434. o.
- Pizzighelli* 1897. *Pizzighelli, Cajetan*: Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Wilhelm II. König von Württemberg Nr. 6 (1734–1896). Rzeszów, 1897.
- Pizzighelli* 1905. *Pizzighelli, Cajetan*: Geschichte des k. u. k. Husaren-Regimentes Friedrich Leopold Prinz von Preussen Nr. 2, 1742–1905. Kronstadt, 1905.
- Réfi* 2014. *Réfi Attila*: A császári-királyi huszárság törzstisztikara a francia forradalmi és a napóleoni háborúk korában (1792–1815). Budapest–Sárvár, 2014.
- Stutterheim* 1811. [*Stutterheim, Friedrich-Heinrich-Ludwig von*]: Der Krieg von 1809 zwischen Oesterreich und Frankreich. Von einem österreichischen Offizier. Erster Band. Wien, 1811.
- Tarle* 1963. *Tarle, Jevgenyij*: Napóleon. Ford. *Déry Tibor – Aranyossy Pál*. Ötödik kiadás. Budapest, 1963.
- Tomaschek* 1889. *Tomaschek, Eduard Freiherr von*: Geschichte des K. K. Dragoner-Regiments No. 8. Generallieutenant und Feldmarschall Graf von Montecuccoli, Reichsfürst und Herzog von Melfi von dessen Errichtung 1617 bis zum Jahre 1888. Wien, 1889.
- Tulard* 1997. *Tulard, Jean*: Napóleon. Ford. *Holub Krisztina*. Budapest, 1997.
- Vizi* 2014. *Vizi László Tamás*: „Kövesd példájokat vitéz eleidnek...” A magyar nemesi felkelés a francia háborúk időszakában, különös tekintettel Székesfehérvár és Fejér vármegye inszurrekciós szerepére. Székesfehérvár, 2014.
- Wlaschütz* 1903. *Wlaschütz, Wilhelm*: Österreichs entscheidendes Machtaufgebot 1813. (Geschichte der Kämpfe Österreichs. Kriege unter der Regierung des Kaisers Franz. Befreiungskrieg 1813 und 1814. II. Bd.) Wien, 1913.
- Wrede* 1901a. *Wrede, Alphons von*: Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimente, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. III/1. Bd. Wien, 1901.
- Wrede* 1901b. *Wrede, Alphons von*: Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimente, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. III/2. Bd. Wien, 1901.
- Wrede* 1903. *Wrede, Alphons von*: Geschichte der k. und k. Wehrmacht. Die Regimente, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts. V. Bd. Wien, 1903.
- Zachar* 2000. A magyar huszár. Szerk. *Zachar József*. Budapest, 2000.

Attila Réfi

THE HISTORY OF THE „PALATINE” HUSSAR REGIMENT №12
FROM ITS ESTABLISHMENT TO THE END OF THE NAPOLEONIC WARS
(1800–1815)

(Abstract)

The 12th Hussar Regiment called „Nádor” – „Palatine” – until 1850, was one of the most famous units of the Habsburg Monarchy’s army until its disbandment in 1918. The regiment was established in connection with the noble insurrection of 1800. At that time, three Landwehr (militia-like) Hussar regiments were formed in the Jász kun and Hajdú districts. The regiment was not disbanded after the peace treaty of 1801, but was transferred to the regular army and its owner was appointed the Palatine of Hungary. The first commander of the regiment was Colonel Gábor Hertelendy. The baptism of fire took place in 1805, and the regiment was already a shining testimony to its excellence. Part of the regiment even managed to break out of the famous encirclement of Ulm. During the Fifth Coalition War in 1809, the „Palatine” Hussars fought against the Poles in the Duchy of Warsaw and Galicia. In the 1814 campaign in France, Francis I, who was marching behind the army, assigned the regiment to his side, so it did not take part in any major actions. In the spring of 1815, following Napoleon’s unexpected return, the „Palatine” Hussars were mobilised again, but then only for minor fights.

Attila Réfi

DIE GESCHICHTE DES K. K. PALATIN-HUSARENREGIMENTS NR. 12
VON DER GRÜNDUNG BIS ZUM ENDE DER NAPOLEONISCHEN KRIEGE
(1800–1815)

(Resümee)

Das Husarenregiment Nr. 12, bis 1850 unter dem Namen „Palatin” bekannt, war bis zu seiner Auflösung im Jahr 1918 eine der berühmtesten Einheiten der Armee der Habsburgermonarchie. Das Regiment wurde im Zusammenhang mit der adeligen Insurrektion von 1800 gegründet. Zu dieser Zeit wurden in den Bezirken Jász kun und Hajdú drei Insurrektions-Husaren divisionen gebildet. Nach dem Friedensvertrag von 1801 wurde das aus diesen gebildete Regiment nicht aufgelöst, sondern in die reguläre Armee überführt und der Palatin zu seinem Inhaber ernannt. Der erste Kommandeur des Regiments war Oberst Gábor Hertelendy. Die Feuertaufe fand im Jahr 1805 statt, und das Regiment war bereits zu diesem Zeitpunkt ein leuchtendes Beispiel der Exzellenz. Einem Teil des Regiments gelang es sogar, aus der berühmten Ulmer Umzingelung auszubrechen. Während des Fünften Koalitionskriegs 1809 nahmen die Palatin-Husaren an den Kämpfen gegen die Polen im Herzogtum Warschau und in Galizien teil. Nach Beendigung der Operationen wurde das Regiment nach Ungarn und im Jahr 1811 nach Wien beordert, wo es dem galizischen Hilfskorps zugeteilt wurde, das im Sommer 1812 im Zuge des napoleonischen Feldzugs gegen Russland gebildet wurde. Im Herbstfeldzug 1813 nahm das Regiment auch an den Schlachten von Dresden und Leipzig teil. Im Frankreichfeldzug von 1814 wurde das Regiment von Franz II. (I.), der hinter der Armee zog, an seine Seite beordert, sodass es an keiner größeren Aktion teilnahm. Im Frühjahr 1815, nach der unerwarteten Rückkehr Napoleons, wurden auch die Palatin-Husaren erneut mobilisiert, allerdings nahmen sie nur an kleineren Gefechten teil.

Attila Réfi

HISTOIRE DU 12^E RÉGIMENT IMPÉRIAL-ROYAL DE HUSSARDS DU PALATIN,
DE SA CRÉATION À LA FIN DES GUERRES NAPOLÉONIENNES
(1800–1815)

(Résumé)

Le 12e régiment de hussards, connu sous le nom de Palatin jusqu'en 1850, fut l'une des unités les plus célèbres de l'armée de la monarchie des Habsbourg jusqu'à sa disparition en 1918. Le régiment fut créé dans le cadre d'une levée féodale lancée en 1800. À cette époque, trois formations de hussards ont été levées dans les districts iazygo-coumans et haïdouks. Le régiment issu de ces formations n'a pas été dissous après le traité de 1801, mais il fut transféré à l'armée régulière et le palatin est devenu son propriétaire. Le premier commandant du régiment fut le colonel Gábor Hertelendy. Lors de son baptême du feu en 1805 le régiment a déjà fait preuve de son excellence. Une partie du régiment a même réussi à sortir du célèbre encerclement à Ulm. Lors de la cinquième guerre de coalition en 1809, les hussards du palatin ont participé aux combats contre les Polonais dans le duché de Varsovie et en Galicie. Après la fin des opérations, le régiment fut envoyé en Hongrie, puis à Vienne en 1811 où il fut intégré au corps auxiliaire de Galicie formé à l'été 1812 à la suite de la campagne de Napoléon contre la Russie. Pendant la campagne d'automne de 1813, il a participé aux batailles de Dresde et de Leipzig. Lors de la campagne de 1814 en France, François Ier, qui suivait l'armée, a affecté le régiment à son côté, qui, de ce fait, n'a participé à aucune action majeure. Au printemps 1815, après le retour inattendu de Napoléon, les hussards du palatin furent à nouveau mobilisés, mais uniquement dans le cadre d'engagements de moindre importance.

Аттила Рефи

ИСТОРИЯ ИМПЕРАТОРСКО-КОРОЛЕВСКОГО НАДОР-ГУСАРСКОГО ПОЛКА № 12
ОТ ОСНОВАНИЯ ДО КОНЦА НАПОЛЕОНОВСКИХ ВОЙН
(1800–1815)

(Резюме)

Гусарский полк №12, называемый до 1850-ого года Надор, был одним из самых известных формирований армии Габсбургской Монархии, вплоть до самого его прекращения в 1918-ом году. Этот полк был основан в связи с объявленным в 1800-ом году дворянским восстанием. Тогда в Ясунском и Хайдуйском уездах было сформировано три повстанческих гусарских дивизиона. Сформированный из них полк не был разпущен и после мирного договора в 1801-ом году, но был передан в строй регулярной армии, и ее владельцем назвали палатин(надор). Первым командиром полка был полковник Габор Хертеленди. Боевое крещение прошел полк в 1805-ом году, который уже в это время ярко свидетельствовал о его совершенстве. Одной части подразделения даже удалось прорваться через знаменитое ульмское окружение. Во время пятой коалиционной войны в 1809-ом году Надор-гусары участвовали в боях против поляков, прошедших по территории Варшавского и Галицкого княжества. После окончания боевых операций полк был направлен в Венгрию, а затем в 1811-ом году в Вену, который летом в 1812-ом году был прикреплен к Галицкому вспомогательному военному корпусу, созданному в результате военного похода Наполеона против России. Во время осенней военной кампании 1813-ого года полк также принял участие в битве под Дрезденом, а затем под Лейпцигом. Во время военного похода во

Францию в 1814-ом году Франц II, шедший вслед за армией, приказал следовать с ним, поэтому полк не принимал участия ни в каких значительных акциях. Весной 1815-ого года, после неожиданного внезапного возвращения Наполеона, палатинские надор-гусары также были вновь мобилизованы, но к этому времени они участвовали уже лишь в незначительных столкновениях.